

TÜRKİYE’DE DEVLET, DEMOKRASİ VE TOPLUMDA VASATLIKLA YÜZLEŞME VE BUNDAN ÇIKIŞ YOLLARI¹

Prof Dr Erinç Yeldan, Yaşar Üniversitesi, İİBF Dekanı
Deniz Yıldırım, Yaşar Üniversitesi, Araştırma Görevlisi

Sunum v2: 07 Şubat, 2014

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye’de bir bütün olarak “*devlet, demokrasi, sivil toplum örgütleri ve iktisadi/sosyal/hukuksal yaşam alanlarındaki vasatlık ile yüzleşme*” konusu irdelenmekte ve devlet-sivil toplum arasındaki demokratikleşme sürecine ilişkin hipotezler geliştirilmektedir. Çalışmamız bir ön hipotez olarak, *Türkiye’deki mevcut vasatlık görünümünün ardında 20. yüzyılın son çeyreğinden bu yana küresel ekonomide gözlenen temel gelişimlerin önemli bir payı olduğunu* vurgulamaktadır. Küresel ekonomide dört ana gelişimin önemli olduğu düşünülmektedir: (1) ulusal gelirler içerisinde sanayi aktivitelerinin göreceli olarak önemini yitirmesi ve gelişmiş/gelişmekte olan hemen tüm ulusal ekonomilerde yaşanan *sanayisizleştirme* olgusu; (2) tüm küresel ekonomide özel hanehalklarının göreceli tüketim harcamalarında artış ve tasarruf performansının düşmesi; (3) gerek küresel, gerekse ulusal düzeyde bölgesel ve şahıslar düzeyinde gelir dağılımının bozulması; ve (4) sosyal dışlanılmışlık ve yoksulluğun yaygınlaşması, “orta sınıfların” kendisini üretemeyip, çözülmesi ve “demokrasi açığının” ortaya çıkması.

Çalışmada ayrıca iktisat yazınında “Orta gelir tuzağı” ve “yoksulluk tuzağı” diye tanımlanan ikili tuzak yapısının (dualité) Türkiye ekonomisi ve toplumsal dokusu özelindeki kısıt ve koşullandırmaları irdelenmekte; demokrasi açığı sorunu, sanayisizleştirme, tasarrufların gerilemesi ve yerel anlamda bölgesel gelir çarpıklıklarına dayandırılmaktadır. Devlet – sivil toplum ilişkilerinde vasatlığın tezahürü ise katılımcı demokratik kurumlarının geliştirilememesi olarak gözlenmektedir. Çalışma, piyasa – kamu girişimciliğine yönelik, “piyasa-itkili teknoloji politika” önerilerinin tartışılmasıyla sonlanmaktadır.

---

¹ İstanbul Sanayi Odası 12. Sanayi Kongresi İçin Hazırlanmış olan Çalıştay Raporu.

I. Giriş

Türkiye gerek ekonomik, gerekse siyasi ve hukuksal sisteminde şiddetli bir krize sürüklenmiş durumda. Bir yanda dış açığının (cari işlemler açığı) yarattığı devalüsyon ve enflasyonist baskılar; diğer yanda katılımcı demokrasi kazanımlarının önemli bir parçası olan sivil toplum örgütlerini ve hukukun üstünlüğü ilkesini yaşama geçirme konusundaki yetersizliği (ve hatta “isteksizliği”), Türkiye’yi 21. yüzyılın bu ikinci on yıllık döneminde “vasat” (*mediocre*) bir toplumsal dengeye hapsediyor.

Türkiye’nin iktisadi ve sosyal yaşamına ilişkin güncel görünümü özetlemek gerekirse,

- Türkiye ekonomisi 2003-2006 arasında yüksek tempolu bir büyüme ve sosyal göstergelerde göreceli bir iyileşme sağlamış; ancak bu süreç sürdürülebilir bir büyüme sürecine dönüştürülemedi; ve uluslararası sıcak para hareketlerinin “kapislerine” bağımlı, *spekülatif-itikili* bir konjonktürel dalgalanmadan ibaret kalmıştır.
- Dövizin ucuzluğuna ve likidite bolluğuna dayalı olan bu sürecin ulusal ekonomideki maliyetleri *işsizlik ve sanayi üretiminin göreceli olarak gerilemesi* biçiminde yaşanmıştır. Söz konusu dönemde işsizlik oranı, yüksek büyüme hızına rağmen, yüzde 10 sınırının altına indirilememiş; sanayinin milli gelir içindeki payı ise yüzde 23’ten yüzde 16 düzeyine değin gerilemiştir. Kısacası, Türkiye 2010’lu yıllara *sanayisizleşme tehdidi* altında girmektedir.
- Türkiye ekonomisinin söz konusu dönemde yakalamış olduğu büyüme oranlarının, diğer “*Yükselen ve Gelişmekte Olan Piyasa (YGP) Ekonomileriyle*” karşılaştırıldığında aslında *ortalamanın altında ve daha istikrarsız* bir görünüm sunduğu görülmektedir. 2004-2008 arasında Türkiye yüzde 6’lık ortalama büyüme göstermiş, ancak YGP ekonomilerinin ortalaması olan yüzde 7.6’nın gerisinde bir performans sergilemiştir. Dahası, YGP ekonomileri 2009 krizinde düşük olsa da, pozitif bir büyüme içinde kalırken, Türkiye ekonomisi yüzde 4.8’lik gerilemeyle şiddetli bir daralma içine sürüklenmiştir. Dolayısıyla Türkiye’nin elde ettiği büyüme dış kaynaklara dayalı ve benzer ekonomilere görece de daha düşük bir oranda gerçekleşmiş; bu anlamda Türkiye ekonomisi dış konjonktürün sağladığı potansiyel olanakları yeterince değerlendirmekten uzak kalmıştır.
- Özet olarak bir bütün olarak değerlendirildiğinde Türkiye ekonomisi, diğer “*Yükselen ve Gelişmekte Olan Piyasa (YGP) ekonomilerine görece üç noktada ayrılmaktadır*: (1) Düşük ulusal tasarruf oranları; (2) büyümenin aşırı oynaklığı; ve (3) işgücüne –özellikle kadın emeğinin düşük katılımı. Aslında birbirine bağlı olan bu üç gözlem büyümenin saman alevi gibi parlayıp, sonra çöküşe geçmesinin ardındaki spekülatif-itikili süreçlerin doğrudan yansımasıdır.
- Türkiye ekonomisi giderek daha kırılğan ve bölgesel gelir farklılıklarının şiddetlendiği bir yapı sergilemektedir. Bir yanda göreceli olarak daha modern ve teknik donanımı yüksek bir eğitim alan genç işgücü; diğer yanda ise bir ucuz işgücü ve oy deposu olarak tasarılanan “inançlı nesiller” yetiştirme stratejisi Türkiye’yi bir bütün olarak vasıfsızlaştıran ve “orta gelir tuzağına” hapseden “*vasat*” bir yapı üretmektedir.

Dolayısıyla, sadece iktisadi değil, sosyal, siyasi ve hukuksal anlamda da bir uyumsuzluk içerisindeyiz. “Piyasaların kendi kendilerini denetleyemediği” önermesinin genel kabul gördüğü; ancak, “devletin (kamunun) düzenleyici işlevlerinin neler olduğunun ve nasıl kurgulanması gerektiğinin” henüz anlamadığı bir ortamdayız. Türkiye’nin içine sürüklendiği bu dengesiz ortamın, küresel ekonomide süregelen genel süreçlerden bağımsız olmadığını ve –kendi toplumsal iç dinamiklerinin yaratmakta olduğu öznel şekillendirmeleri göz önünde tutmakla birlikte, küresel ekonomiye geç kapitalistleşen bir ülke olarak eklenme çabasının doğal bir sonucu olduğunun da altını çizmemiz gerekmektedir.

Bu çalışmada Türkiye’de bir bütün olarak “**devlet, demokrasi, sivil toplum örgütleri ve iktisadi/sosyal/hukuksal yaşam alanlarındaki vasatlık ile yüzleşme**” konusunu irdedeceğiz ve devlet-sivil toplum arasındaki demokratikleşme sürecini çözümlemeye çalışacağız. Bir ön hipotez olarak, *Türkiye’deki mevcut vasatlık görünümünün ardında 20. yüzyılın son çeyreğinden bu yana küresel ekonomide gözlenen temel gelişmelerin önemli bir payı olduğunu* vurgulayacağız. Kısaca özetlemek gerekirse, küresel ekonomide dört ana gelişimin önemli olduğunu düşünmekteyiz: (1) ulusal gelirler içerisinde sanayi aktivitelerinin göreceli olarak önemini yitirmesi ve gelişmiş/gelişmekte olan hemen tüm ulusal ekonomilerde yaşanan *sanayisizleştirme* olgusu; (2) tüm küresel ekonomide özel hanehalklarının göreceli tüketim harcamalarında artış ve tasarruf performansının düşmesi; (3) gerek küresel, gerekse ulusal düzeyde bölgesel ve şahıslar düzeyinde gelir dağılımının bozulması²; ve (4) ilk üç eğilimin yarattığı baskıların sonucu olarak sosyal dışlanmışlık ve yoksulluğun yaygınlaşması, “orta sınıfların” kendisini üretemeyip, çözülmesi ve “demokrasi açığının” ortaya çıkması.

Türkiye de benzer gelişmekte olan yükselen piyasa ekonomileriyle birlikte söz konusu sanayisizleşme-tasarrufların gerilemesi ve bölgesel gelir dağılımının bozulması tehditleriyle birlikte siyasi ve hukuki edimlerinde dar boğazlar yaşamakta ve “vasatlık” kısıcına sürüklenmektedir. 2007 yılından bu yana sürmekte olan *büyük durgunluk*² konjonktürü de bu sürecin önemli bir yapısal parçası olarak değerlendirilmelidir.

II-1. Küresel Ekonomide Büyük Durgunluk

Küresel sermayenin son derece derin bir yapısal krizi ile karşı karşıyayız. Yedinci senesine girmek üzere olan küresel kriz, sadece iktisadi ya da siyasi sonuçları değil, çevresel/ekolojik ve sosyal boyutlarıyla da gezegenimizdeki yaşam alanlarını tehdit etmekte. Küresel kriz 2007’de patlak verip, 2008’de alevlenirken OECD ülkeleri bir bütün olarak yüzde 6 küçülmüş; dünya sanayi üretimi yüzde 13 gerilemiş; dünya ticaret hacmi ise yüzde 20 daralmış idi. 2014’ün verileri, “büyük durgunluk” diye anılan işte bu kriz günlerinin üzerine birikmekte. Yaygın ve sürekli işsizlik, sanayiye yönelik sabit yatırımlarda yavaşlama ve yükselen dünya enflasyonu “2007-?” küresel krizinin ana özelliklerini oluşturuyor.

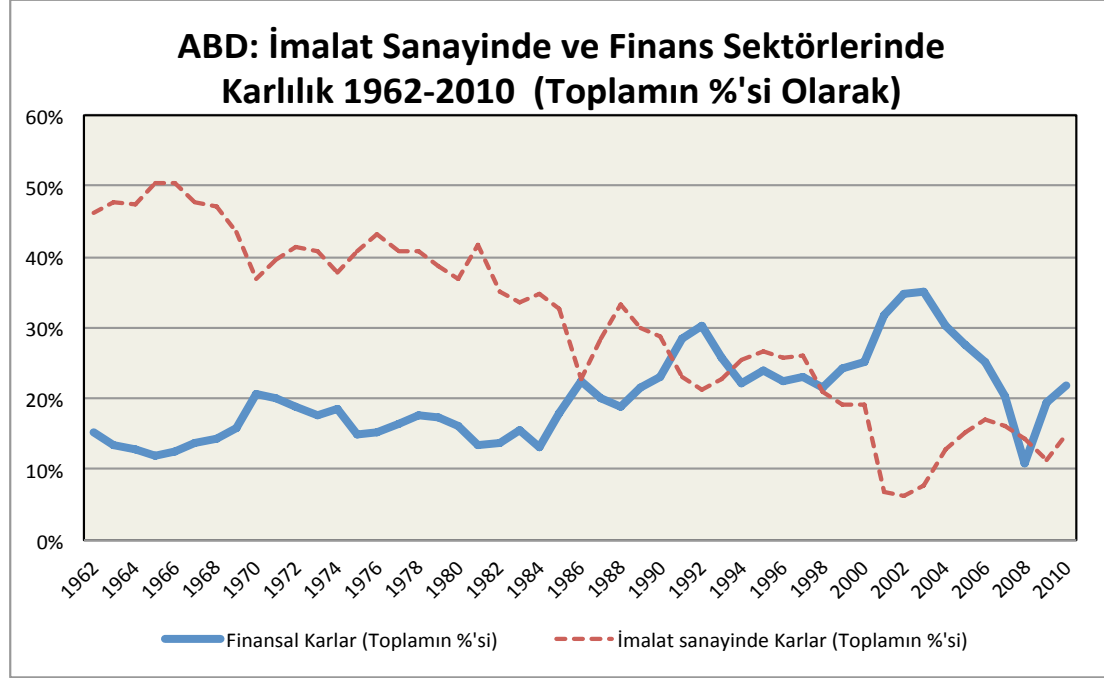
² Bu gözlem, “uluslar zenginleştikçe gelir dağılımının önce bozulma, daha sonra da düzelme eğiliminde olacağı” yönündeki Kuznets öğretisini tersine çevirmekte ve “ters-Kuznets eğrisi” olarak adlandırılmaktadır.

Küresel krizin giderek uzayan bir durgunluk sürecine sürüklenmesi nedeniyle 2007 sonrası dönem *büyük durgunluk* diye anılmaktadır. Büyük durgunluğa yol açan en önemli neden ise kapitalizmin merkez ekonomilerinde kar oranları toparlanmış olmasına karşın sermaye yatırımlarının henüz kriz öncesi (zaten çok düşük olan) düzeylerine dahi çıkartılamamış olmasıdır. ABD’de özel sabit sermaye yatırımlarının 2013 düzeyi kriz öncesinin hala yüzde 15 gerisindedir. Buna karşın, başta Amerika, İngiltere ve Kanada olmak üzere bir çok gelişmiş ülkede şirketler ellerinde tuttıkları fonları sermaye yatırımına yöneltmek yerine nakit olarak değerlendirmekte ve küresel finans piyasalarının, deyim yerindeyse, kumarhane masalarında spekülasyon amaçlı olarak kullanmak arzusunda gözükmektedir. Amerika’da finans-dışı şirketler ellerindeki 2 trilyon dolarlık nakit varlığı (ABD milli gelirinin yaklaşık yüzde 13’ü) finansal spekülasyonun büyümesi altında atıl olarak tutmakta ve sermaye birikiminden uzaklaştırmaktadır. Küresel ekonomide sabit sermaye yatırımının yavaşlaması büyük durgunluğun ardında yatan en önemli neden olarak değerlendirilmektedir.

Küresel ekonominin yaklaşık son otuz sene içerisinde niteliksel olarak önemli bir yeniden yapılandırma içinde olduğunu biliyoruz. Bu yapılandırma doğrultusunda, sermaye birikiminin sanayiye yönelik sabit yatırımlardan uzaklaşarak giderek daha “akışkan”, daha “sıcak”, ve daha “kısa dönemli” *finansal* yatırım sahalarına yönelmesi 20. yüzyıl küreselleşme sürecinin ayırt edici özelliğidir. Bir örnek vermek gerekirse, 1970’lerde günde yaklaşık sadece 190 milyar \$ hacmi olan dünya döviz piyasası işlemleri, 1990’ların başında günde 1.2 trilyon \$’a, günümüzde de 4.3 trilyon \$’a ulaşmış durumdadır. Bu rakamın, dünya ticaret hacminin neredeyse 100 misline ulaştığı görülmektedir. (UNCTAD, 1994). Petras ve Weltmeyer’e (2001 sf 17) göre, reel sektörde kullanılan her 1\$’a karşılık, dünya finans piyasalarında 25-30\$’lık bir işlem hacmi gerçekleşmektedir. Küresel finansal sermayenin baş aktörleri olan bankalar ise bu süreçte işlemlerini giderek uluslararasılaştırmaktadır.

Sermaye yatırımların yönü, kuşkusuz, sektörler arası göreceli kar oranlarına duyarlıdır. Hobsbawm, Petras, Weltmeyer, Epstein gibi düşünürler özellikle ABD ve kıta Avrupa’sının belli başlı ekonomilerinde 1970’li yıllardan başlayarak sanayi kesiminde karların gerilediğini ve finans sektörlerinde artmakta olduğunu vurgulamaktadır. Aşağıda ABD (Bureau of Economic Analysis) kaynaklı veriler, Amerikan ekonomisinde sanayi ve finansal karlardaki ters değişimin boyutlarını sergilemektedir.

Şekil 1.

Kaynak: USA Department of Commerce (Bureau of Economic Analysis).

Sanayide yatırımların göreceli olarak gerilemesi, doğrudan doğruya sanayi aktivitelerinin ulusal gelirler içindeki payının da düşmesine neden olmaktadır. Aşağıdaki 1 No'lu Tablo seçilmiş ülkeler bazında 1980 sonrasında dünya ekonomisinde sanayinin görece gerileyen konumunu açıkça dile getirmektedir.

Tablodan gözlemlendiği üzere, 1980'ye görece, ele aldığımız ülkeler arasında ulusal katma değer içerisinde sanayinin payını koruyabilen sadece beş ülke gözlenmektedir: Kore, Tayland, Endonezya, Pakistan ve Mısır. Ancak burada geçen son iki ülkenin sanayi payları aslında uluslararası standartlarda son derece cılız konumdadır. Dolayısıyla, sanayi üretiminin aslında "Asya'lı bir aktivite" haline dönüşmekte olduğu görülmektedir. dünya ortalamasına bir bütün olarak bakıldığında ise sanayinin katma değer içindeki payın 1990'da %20 iken, 2012'de bu payın %16.6'ya gerilediği gözlenmektedir. Dolayısıyla aslında sadece küresel üretim merkezlerinin doğuya kaymasıyla birlikte, bir bütün olarak küresel ekonomide sanayi faaliyetlerin göreceli olarak gerilediği; buna karşılık ileri teknoloji hizmetler, inovasyona ve tasarıma dayalı robotik hizmet üretiminin ön plana çıktığı izlenmektedir. Türkiye'nin de bir parçası olduğu bu süreçte, geç kapitalistleşen ülkeler açısından sanayileşmenin daha henüz olgunlaşmadan hizmet ağırlıklı sektörlere geçiş bir dizi sosyal/kurumsal sorunu da beraberinde getirmektedir. Zira sanayileşmenin aslında bir modernleşme projesi olduğu hatırdan çıkartılmamalıdır.

TABLO İmalat Sanayinin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH) İçindeki Payı

	1980	1990	1995	1999	2005	2012
Gelişmiş Ekonomiler	24	21	22	19.9	17	16.6
<i>I - AB -15</i>						
Almanya	...	28	23	22.5	23	20.7
Avusturya	30	21	19	19.9	20	19.1
Belçika	24	...	20	19.2	17	13.9
Danimarka	22	17	17	16.5	14	12.2
Finlandiya	35	...	25	25.6	22	18.9
Fransa	24	...	...	16.1	13	10.7
Hollanda	18	...	17	15.6	14	13.3
İngiltere	27	23	22	18.3	15	11.4
İrlanda	...	...	30	34	27	24.1
İspanya	...	...	...	18.7	16	12.3
İsveç	25	...	22	21.8	20	16.3
İtalya	28	23	22	20.9	18	16.8
Portekiz	...	...	19	18.3	16	13.5
Yunanistan	...	...	...	...	11	...
<i>II - Diğer Ülkeler</i>						
ABD	22	19	19	16.7	14	12.9
Avustralya	19	15	15	13.8	12	9.3
Çek Cumh.	...	...	24	25.6	25	23.6
Slovakya	...	...	24	24.3	19	20.7
Slovenya	...	34	...	25.5	25	21.1
G. Kore	29	27	28	28.1	28	31.2
İsviçre	...	22	21	...	20	...
Japonya	29	...	23	21	21	18.6
Kanada	22	17	18	19.2	...	11.9
Gelişmekte Olan Ülkeler	...	23	...	...	22	...
<i>I - AB Ülkeleri</i>						
Bulgaristan	...	...	24	16.6	20	16.5
Estonya	...	42	18	16.7	19	17
Letonya	...	35	21	14	13	12.2
Litvanya	...	21	20	17.8	22	16.4
Macaristan	...	23	24	22.9	23	23.2
Polonya	...	...	21	19	18	18.5
Romanya	...	34	29	16.5	24	29.9
<i>II - Diğer Gelişmekte Olan Ülkeler</i>						
Arjantin	29	27	18	19.2	23	21.7
Brezilya	33	...	19	16	...	13.2
Çin	41	33	34	31.6	34	29.5
Endonezya	13	21	24	25.9	28	24.3
Hindistan	18	17	18	14.7	16	13.5
İran	...	12	12	13	12	10.6
Malezya	21	24	26	30.9	31	24.3
Meksika	22	21	21	20.9	18	16.3
Mısır	12	18	17	19.5	17	15.2
Pakistan	16	17	16	15.4	18	19.1
Tayland	22	27	30	32.6	35	35.6
Rusya	...	...	...	...	18	15.9
S. Arabistan	5	9	10	10.4	10	10.7
Hırvatistan	...	29	24	19.6	20	16.2
TÜRKİYE	15	20	28	24.1	14	18.6
DÜNYA Ortalaması	...	21	20	16.3	18	16.6

Tarihsel olarak bakıldığında, modernité süreciyle birlikte endüstriyel ilişkilerin çerçevelediği toplu sözleşme sürecine dayalı kitle örgütleri olarak sendikalar, meslek odaları, üretici birlikleri ve benzeri sivil toplum örgütleri ile birlikte aslında katılımcı demokrasinin kurumları olgunlaşmış sanayi toplumlarında yeşermiştir. Türkiye benzeri gelişmekte olan ülkelerde sanayileşme aşamasını tamamlamadan, ulusal gelirin göreceli olarak daha düşük oranlarından başlayarak gerilemeye dönüşmesi, sanayileşme ile anılan bir dizi demokratik kitle örgütünün de kurumsal olarak olgunlaşmaması sonucunu beraberinde getirmektedir. Sivil toplum örgütleri ancak “yurttaş” bilincine sahip, olgun kitlesel örgütlerde yeşerebilecektir. 20. yüzyılın son çeyreğinden başlayan sanayilesizleşme olgusu, sadece bir ekonomik yatırım öncelikleri meselesi değil, aynı zamanda katılımcı ve aktif demokratik örgütlerin gelişimini geciktiren ve demokrasi açığının ortaya çıkmasına neden olan bir süreç olarak görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Türkiye’de de devlet ve sivil toplum ekseninde yaşamakta olduğumuz demokraside vasatlık sorununu sanayisizleşme ve teknolojiye dışa bağımlı hizmetleşme sorunlarıyla birlikte ele alınması gerektiğini düşünmekteyiz.

Yukarıda değindiğimiz *sanayiden uzaklaşma* ve modernleşme projesiyle birlikte anılan *demokratik kurumların gelişiminin duraksaması* olguları küreselleşmenin 21. yüzyılda ilk elde gözlenen ana eksenlerini oluşturmaktadır. Bu gelişime koşut olarak, 20. yüzyılın son çeyreği itibariyle ulusal sınırların dışına taşan sermaye, küresel ölçekte artık ulus-ötesi (trans-national) şirketler tarafından yönlendirilmekteydi. Bir yandan da finans sermayesinin spekülatif birikimleriyle beslenen ulus-ötesi sermaye, insanlık tarihinde eş benzeri görülmemiş ölçekte *sanal* bir *hiper-birikim* uğraşına yönelmiş durumdaydı.

Söz konusu hiper-birikim rejimi finansal akışkanlığa sahip likit sermayenin mantığına karşı çıkabilecek tüm sosyal, toplumsal ve kültürel direnç noktalarını da parçalamakta ve küresel sermayenin tahakkümüne bağımlı kılmaktaydı. Tüm ülkelerde gelir dağılımının çalışanlar ve orta sınıflar aleyhine bozulması, sosyal dışlanma ve çaresizlik ile sonuçlanmaktaydı. Yığınsal işsizler ordusu hızla toplumsal kutuplaşmaya ve etnik, dini ve benzer sosyo-kültürel boyutlarda şiddete varan ayırımlara itiliyor; sınıf bilincini kazanamayan yığınlar giderek çaresizliklerinin nedenlerini “başkalarında” arıyor; sosyal tabakalar birbirine düşman hale dönüşüyordu. Bütün bu gelişmeler ise giderek toplumsal şiddet eğilimlerini güçlendiriyor ve şiddetle beslenen kitlelerin sosyal tabanını oluşturmaktaydı.

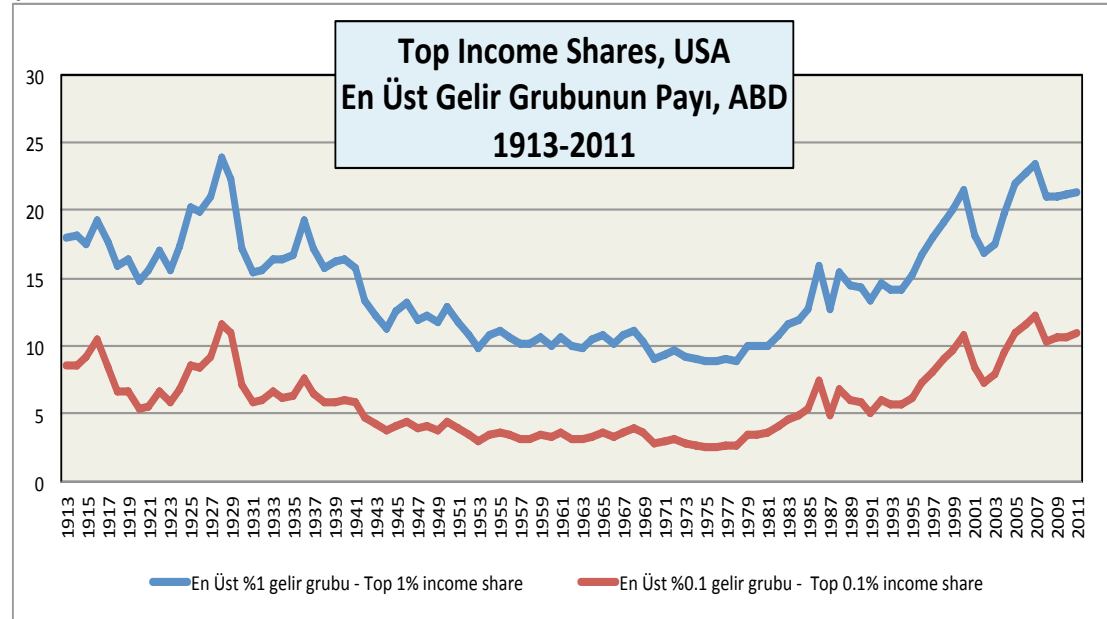
Hiper-birikim dünyası bütün bu çelişkilerin bir sistem dışı çözüm arayışına yönelmemesi için bir yandan da kontrolü altında tuttuğu medya olanaklarıyla birlikte gelişmekte olan ülkelerin “yeni orta-sınıflarına” borç batağına dayalı bir hiper-tüketim ve sahte cennetler dünyası vaad etmekteydi. Medyanın popüler ekonomi programları sürekli olarak pazarladığı “parasal yatırım” miti aracılığıyla, çözülmekte olan orta sınıfları küresel kumarhane kapitalizminin spekülatif finans oyunlarının pasif bir seyircisi haline dönüştürmekte idi.

Ulus-ötesi sermayenin ikinci müdahale alanı 1950 sonrasında inşa edilmiş bulunan *sosyal refah devletine* ait olan (sağlık, eğitim, güvenlik gibi) kamusal hizmet sektörleri oldu. Ulus devletlerin kamu gelirlerine spekülatif finansal sermaye

araçlarıyla (borsalar, menkul kıymetlendirilmiş borç senetleri, vb) el konulmasıyla birlikte, iflase sürüklenen devlet bütçelerinin onarılması gene çalışanların ve küçük tasarruf sahibi ve işletmelerin kazanımlarının daha da daraltılmasına ve sosyal/kolektif olan her varlığın yağmalanarak, küresel finans sermayesinin kısa dönemci kar mantığına terk edilmesine yol açtı. Orta sınıflar doğrudan kendi aleyhlerine olan bu dönüşümü bir yandan sadaka kültürüne dayalı dini motiflerle, bir yandan da popüler medyanın popülizm ve kriz tehditlerinin baskısıyla onaylamak ve desteklemek zorunda bırakıldılar. Parçalanmışlık ve sosyal dışlanma, örgütsüzlük ile birleşince siyasi yaşam pervasızca açık şiddete yönelmekten çekinmeyen aşırı sağ, milliyetçi muhafazakar iktidar odaklarına terk edildi.

Gelir dağılımındaki çözümlenin boyutları Amerikan ekonomisinden veriler aracılığıyla 2 ve 3 no'lu şekillerde sergilenmektedir. Amerika'da 1979'dan bu yana ivme kazanan gelir eşitsizliği sonucunda orta gelirli hane halklarında göreceli kayıplar öne çıkmaktadır. 1979'da Amerika'da en üst gelir grubuna ait %1'lik kesim gelirin %9'unu kazanmaktaydı. 2013 itibariyle bu kesimin gelir payı %23'e çıkmıştır. En üst binde 1'lik kesimin (%0.1 gelire sahip hane halkları) gelir paylarındaki artış ise daha da keskindir.³

Şekil 2

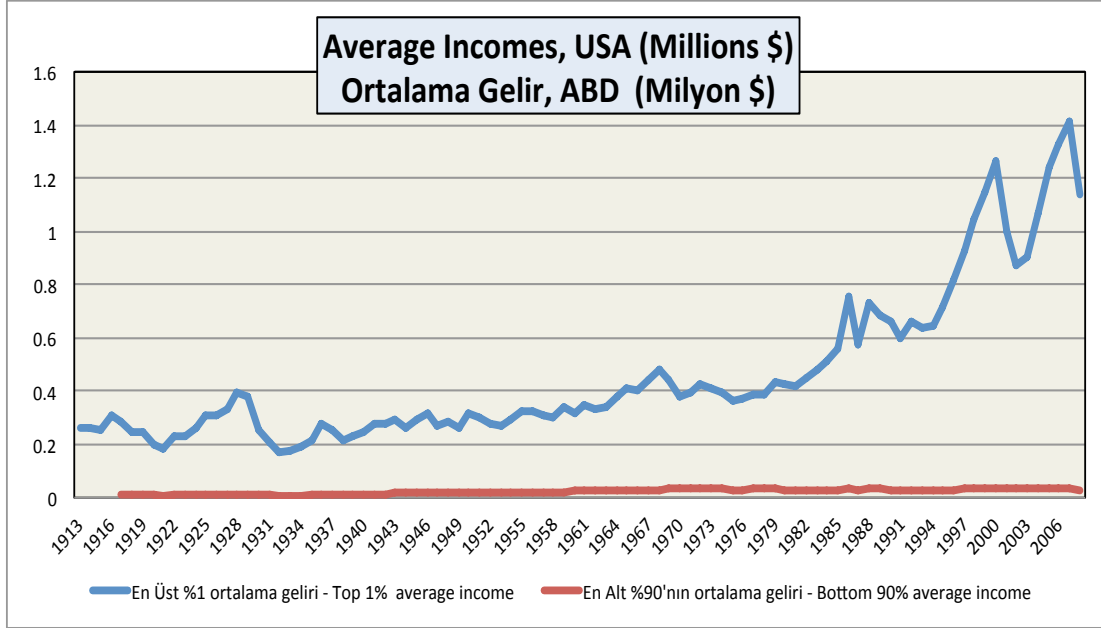

Kaynak: USA Department of Commerce (Bureau of Economic Analysis).

³ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Tim Koechlin (2014), http://www.huffingtonpost.com/tim-koechlin/economic-inequality_b_4655112.html

Şekil 3

Kaynak: USA Department of Commerce (Bureau of Economic Analysis).

Öte yandan mevcut geleneksel kalkınma modelleri ve savladıkları politika önerileri küresel ekonomide gerek uluslararası, gerekse de yerel/ulusal düzeyde gözlenen gelir dağılımı eşitsizliklerinin kaynaklarını açıklamakta yetersiz kalmakta; önerilen çözüm önerileri ise eşitsiz büyüme sorununu aşamamaktadır. Birleşmiş Milletler örgütü, *En-Az Gelişmiş Ülkeler (E-AGÜ)* diye anılan en-yoksul ülkeler grubunu yıllık ortalama kişi başına gelirini 750 doların altında olan ekonomiler olarak tanımlamaktadır. Tanıma göre yaklaşık 1 milyar insan bu grupta anılmaktadır. Afrika'nın Sahra-altı coğrafyasında 400 milyon insan ve Latin Amerika'nın yaklaşık yüzde 30'u bu grupta yer almaktadır. Söz konusu ülkelerde 1950-1975 arasında yüzde 2 olan kişi başı milli gelir büyüme hızı ise 1980-2000 arasında yüzde *eksi 0.5*'e düşmüş idi. Yani zaten bir çoğunda *günde 1 doların altında olan kişi milli gelir* 20 yıl boyunca daha da azalma içindeydi. Küresel ekonominin yapay bir genişleme içinde olduğu 2006-2008 arasında bu ülkelerde yaklaşık yüzde 7'lik bir büyüme elde edilmesine karşın, 2008 sonrasında küresel krizi bu ülkeleri son derece sert vurmuş ve var olan yoksulluk koşullarını daha da derinleştirmiştir.

Finansal spekülasyona dayalı birikim rejimi 20. yüzyıl küreselleşmesinin belki de en önemli dayanak noktasını oluşturmaktadır. Ancak, ulus-ötesi sermaye, trilyonlarca dolarlık (sanal) fonları konut veya petrol, gıda ve benzeri emtia piyasalarında spekülatif köpükler yaratmak suretiyle çoğaltmaya ve sanayi birikiminde karşılaştığı tıkanıklıkları aşmaya çalışırken, sermayenin hiper birikim gereksinimleri açık diktatörlüğe dönüşen ("*demokrasi açığı*") siyasi rejimler yaratmaktaydı.

Mevcut küresel krizin sadece gelip geçici bir dalgalanmadan ibaret olmadığını, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD hegemonyası altında örgütlenmiş olan küresel kapitalizmin artık olgunlaşarak yerini yeni bir üretim ve pazarlama şemasına

bırakmakta olduğunu ve söz konusu krizin de bu sürecin sancılarını ortaya dökmekte olduğunu söyleyebilir miyiz?

Nitekim, dünya üretimini son on yıldır sürükleyen ana kaynağın artık Amerikan ve Avrupa ekonomileri değil de, Asya ve Latin Amerika'nın seçilmiş bölgelerinde yatmakta olduğu gerçeği giderek daha netlik kazanmaktadır. 20. yüzyılın gelişmiş ekonomileri birer birer bir hizmet toplumuna dönüşürken, dünyanın üretici fabrika ve çiftliklerinin giderek üçüncü dünya ekonomilerine kaymakta olduğunu gözlemliyoruz. Kalkınmakta olan ülkeler grubunun dünya üretimi içindeki payının 2003 itibarıyla yüzde 20'ye; dünya ihracatı içindeki payının ise yüzde 27'ye yükseldiğini gözlemlemekteyiz. Söz konusu ülke grubu dünya doğrudan yatırım stokunun yüzde 25'ine sahip bulunuyor ve bu payın hızla artmakta olduğu hesaplanıyor.

Bu süreçlere koşut olarak *Yeni Sanayileşen Ülkeler* diye anılan (Kore, Tayland, Malezya vb) grubun yanına ek olarak *Yeni Tarımsallaşan Ekonomiler* (Kenya, Tanzanya, Orta Amerika cumhuriyetleri, ...) diye betimlenen yeni bir üretici kitlenin eklendiği görülüyor. Gelişmiş ülkelerin hipermarketlerini ve mutfaklarını süsleyen çilek, kiwi, papaya, mango gibi egzotik nitelikli tarımsal ürünlerin giderek dünyanın bu yeni "çiftliklerinde", "organik ürünler" pazarlaması altında üretilmekte olduğunu gözlemlemekteyiz. Üçüncü dünya giderek *kapitalizmin ana üreticisi* olarak gelişimini sürdürüyor. Bu süreçte ulus-ötesi şirketlerin dünya ticaretinin yönlendirilmesi ve küresel kapitalizmin uluslararası işbölümünün yeniden örgütlenmesi işlevini bizzat yürüttükleri açık olarak biliniyor.

Bütün bu gözlemlerden hareketle bir çok iktisatçı ve sosyolog, dünya kapitalizminin yeni bir aşama içine girdiğini ve artık bir tür *üçüncü dünya kapitalizminden* bahsedilebileceğini savunuyor. Bu yoruma göre, bir yandan da kirli atıklar ve sera gazlarıyla birlikte gezegenimizin bir çevre felaketine sürüklediği bu tür üçüncü dünya kapitalizmi, dünya çapında sosyal dışlanmışlığın ve yoksulluğun hızlandırıldığı bir aşamayı ifade ediyor.

Küresel ekonomide yaşanan büyük durgunluk olgusuna koşut olarak devlet ve demokrasi algısının da yeniden sorgulanması, kuşkusuz, süregelen 20. yüzyıl küreselleşmesinin ana özelliklerinin doğrudan bir yansımasıydı. Öncelikle bu süreci ele alalım.

II-2. Post-Küreselleşen Dünyada Devlet ve Toplum

Küreselleşmeyi ele alan birçok çalışmada söz konusu kavram, mallar hizmetler ve kapital pazarlarının uluslararası entegrasyonu/bütünleşmesi ve piyasanın serbestleştirilmesi üzerinden tartışılmaktadır. "İyimser" olarak niteleyebileceğimiz görüşlere göre, küreselleşme ülkeler arası ekonomik farklılıkları ortadan kaldırarak kapital, teknoloji ve bilgi akışı karşısındaki sınırları en aza indirerek 'sınırları olmayan' bir dünyaya yönlendirir (Lakha ve Taneja, 2009). Ancak küreselleşme olgusu ne yalnızca ekonomik, ne de yalnızca tarihsel bir olgu olarak ele alınabilecek tek yönlü bir süreçtir. Küreselleşme farklı ama birbiriyle bağlantılı karmaşık bir dizi ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi süreci içerir. 1990'lı yıllardan itibaren kullanımı yaygınlaşan küreselleşme kavramı, kabaca ulusal sınırları aşan karşılıklı toplumsal, iktisadi ve siyasi bağlantıların yoğunlaşması olarak tanımlanır (Colas, 2007).

Küreselleşme beraberinde ulus-devletin gücünü yitirmekte olduğu tartışmaları getirmiştir. Çalışmanın bu bölümünde *küreselleşmenin ulus-devlet'in rolü üzerindeki etkileri* tartışılacaktır.

20. yy.'ın yeni küreselleşme dalgasının en önemli ayırddedici özelliği finansal sermayenin giderek üretici/sanayi sermayesinden bağımsızlaşarak kendi rasyonelitesi üzerine yükselmesi olgusudur. Buna göre kapitalist yarışma altındaki bir pazar ekonomisinin biricik başarı ölçütü olarak kar (veya genel olarak sermayenin getirisi) ön plana çıkartılmakta ve devletin, karlılığı ençoklaştıracak yepyeni bir “yönetişim modeli” (governance) ile yeniden yapılandırılması gerektiği savunulmaktadır. “Ekonomik verimlilik” ve “piyasanın güveni” gibi söylemler altında kurgulanan bu “cehennemi makina” (Bourdieu, 1998) rasyonelliğin biricik kıstası olarak sunulan sermaye karlılığının elde edilmesi önündeki her türlü toplumsal, idari, ya da yasal kısıtlamayı “akıl dışı” olarak nitelendirmekte ve kaldırılması gerektiğini savunmaktadır.

II-2-1. Küreselleşme ve Ulus-Devlet Tartışmaları

Ulus-devlet yapısı yirminci yüzyılın en yaygın siyasal formu olarak karşımıza çıkar (Shaw, 1997). Küreselleşmenin siyasi hâkimiyeti ise ulus devletin üzerinde ve ötesindedir (Colas, 2007). Ulusal ekonomiler dünya piyasalarıyla eklemlenmekte ve iktisadi karar süreçleri giderek küresel ekonominin sermaye birikimine yönelik dinamikleriyle belirlenmektedir (Yeldan, 2001). Bunlara ek olarak, küreselleşme sürecinde siyasi otoritenin çok taraflı kuruluşlara devredilmesinin büyüyen gücüne de vurgu yapılır. İktisadi karar alma sürecinde ulus devletler ve ulus devletlerarası anlaşmaları üzerinden ilişkiler gittikçe zayıflamaktadır (Ohmae, 2008). Küreselleşmenin bu özellikleriyle devlet yapısına tehdit oluşturduğu iddia edilir (Lakha ve Taneja, 2009). Özellikle alınan ekonomik kararlarda ulusal sınırların aşılması ve global aktörlerin ekonomide etkili olması bu tartışmayı alevlendirir. Küreselleşme ulus devletlerin ekonomik yönetim kapasitelerini sorunsal hale getirmiş ve bu sebeple ekonomik anlamda ulus devletin gerçek bir “ulus” devlet olmadığı iddia edilmiştir (Shaw, 1997). Diğer yandan, Stiglitz (2001) tarafından da vurgulandığı üzere, yine de küreselleşmenin etkisiyle karşı karşıya kalınacak herhangi bir finansal dengesizlikte ya da ekonomik problemde ulus devletlerin sorunlarla başa çıkmasının beklenildiği unutulmamalıdır.

1970'lerden itibaren refah devlet'inin krize girdiği tartışmaları ve neoliberal akılsallığın yaygınlaşması paralellik göstermektedir. 1950'lerden 1970'lerin ortalarına kadar devlet kendisine; yurttaşlarının ekonomik, sosyal refahını koruma ve yükseltme görevini yüklemiş, ve bu görevi sosyal ve siyasal önceliği haline getirmiştir. Döneme damgasını vuran Keynezcil ekonomi öğretisi de “toplam talebin idaresi” üzerine geliştirilmiş ve maliye politikası üzerinden devlete önemli bir ekonomik işlev tanınmıştır. Neoliberal iktisat politikaları ise refah devletinde dönemde etkili olan düşünceye karşıtlık oluşturacaktır. Neoliberalizmin temel iki ilkesi gelir bölüşümü ve toplam istihdam düzeyinin belirlenmesi kuramları ile ilgilidir. Neoliberal iktisadi düşünceye göre arz-talep süreci gelir bölüşümünün nasıl olacağını belirler. Bu mantıkla; emek ve sermayeye hak edildiği kadar ödeme yapılır. Bunun yanında, emek dahil serbest piyasaların kıt üretim kaynaklarının da israf edilmesinin önlenmesi

savlanır. Üstelik, “fiyatlar, talebin devamlılığını ve bütün faktörlerin istihdam edilmesini sağlayacak şekilde değişerek uyum gösterecektir” (Palley, 2007, sf 43).

Bu yapı içerisinde devletin küçültülmesi, uluslararası mal ve sermaye piyasalarının geliştirilmesi, özelleştirme ve serbest ticaretin önünün açılması beklenir. İktisadi yaşamın örgütlenmesinde devlete asgari, piyasalara azami rol verildiği ifade edilse de devletin rolü piyasanın başarısızlığını çözümlenmekle sınırlı kalmadığı görülecektir. Devlet, iş çevrimlerine istikrar kazandırılmasında maliye ve para politikaları vasıtasıyla önemli bir rol oynamaya devam eder. Diğer taraftan, sözleşmelerin uygulanmasını sağlayan hukuki sistemi kurgulamak ve gözetmek suretiyle, devlet özel piyasaların işleyişinin ayrılmaz bir parçasıdır. Zira, sözleşmelerin aksaması durumunda piyasa ekonomisinin faydalarının azalacağı düşünülmektedir. Yine bu çerçevede yaygın kabul gören bazı görüşler Palley (a.g.y. sf 43) tarafından şöyle sıralanmıştır: “Uluslararası finansal piyasalar istikrarsızlık yaratma eğilimi gösterebilirler; öte yandan ihracata dayalı büyüme ülkenin kalkınması için yeterli değildir, zira küresel bir deflasyonu ve dibe doğru yarışı teşvik edebilir; kalkınma için demokrasiyi ve toplumun içericiliğini teşvik eden kurumlar gerekir; sömürünün engellenmesi için emek piyasası korumalarına ihtiyaç bulunmaktadır”.

Bunların yanında, devletten özel mülkiyetin önceliğini güvence altına alması beklenir. Mac Ewan (2007: 288) bu durumu şöyle özetler: “IMF, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü ve ABD hükümeti uluslararası ticaretin devletin düzenleme alanından çıkması ve emek piyasası ‘aksaklıklarını’ azaltmaları için baskı kurarlar”. Bütün bunlara ilave olarak, “demokrasi” aynı zamanda piyasaların işleyişi için olmazsa olmaz sistem olarak işaret edilir Ross (2010).

II-2-2. Demokrasi ve Demokrasilerin Demokratikleşmesi⁴ Tartışmaları

Birçok ulus-üstü kurumun geliştirmiş olduğu projelerde⁵ çoğunlukla *belirlenmiş* kıstaslara bağlı olarak, önceden belirli bazı ilkelerin öne çıkarıldığı ve desteklendiği fark edilir. Bunlardan sıklıkla dile getirilenler şöyle sıralanabilir; demokrasi, hesap verilebilirlik, devletin etkin ve düzenleyici rolü, siyasal ve sivil otorite ve sosyal dışlanmışlık ile mücadele. Bir yandan var olan demokrasilerin güçlendirilmesi ve iyileştirilmesi tartışılırken bir yandan da egemen yönetim tarzı olarak ortaya çıkan

---

⁴ Demokrasileri demokratikleştirme kavramı ilk önce Antony Giddens tarafından kullanılmıştır. Küreselleşmenin etkisiyle liberal demokrasilerin daha demokratik yapılara sahip olması ihtiyaçtır. Giddens’a göre konu daha fazla ya da daha az yönetme değildir ancak yönetimin küresel çağın getirdiği yeni koşullara ayak uydurmasıdır. Devlet meşruiyeti de daha aktif bir temelde ele alınmalıdır. Giddens, demokrasilerin demokratikleşme sürecine yerleşmenin de içkin olduğunu ancak bu sürecin tek taraflı değil çift taraflı olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Şu halde küreselleşmenin etkisiyle yerele yönelen ve yerelden yukarıya çıkan iki taraflı süreç bir arada değerlendirilmelidir. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Powell ve Geoghegan (2006)..

⁵ Öyle ki yalnızca Birleşmiş Milletler tarafından demokrasinin desteklendiği farklı birimler bulunmaktadır. Bu birimler kısaca şöyle sıralanabilir: BM Kalkınma Programı (UNDP), BM Demokrasi Fonu (UNDEF), Barış Koruma Operasyonları Dairesi (DPKO), Siyasi İşler Bölümü (DPA) ve İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR).
<http://www.un.org/en/globalissues/democracy/>, (14/01/14).

demokrasinin gelişmekte olan ÷lkelerde de yerleşmesi hedeflenmektedir (Fareen Zakariya'ya g÷re gelişmekte olan ÷lkelerde 'prematüre demokrasi'nin pop÷lizm ve siyasal despotizm ile sonuçlanması y÷ksek ihtimaldir (Zizek, 2010)).

Bug÷n siyaset bilimi tartişmalarında ve hatta pratikte demokrasi kavramının yalnızca oy kullanmaya indirgenmesi kaygı vericidir. Yaygın olarak kullanılan demokrasi kavramı Hobsbawm (2008, sf 100) tarafından 'hukukun egemenliği ile çeşitli sivil ve siyasal haklarla özg¼rlükleri g¼vence altına almayı vaat eden ve rakip adaylar ve/veya örg¼tler, partiler arasında d¼zenli aralıklarla yapılan seçimlerde genel oy hakkı usul¼nce, b¼t¼n yurttaşların sayısal çoğunluğuyla seçilmiş, temsili meclisleri de kapsayan organlarla y¼netilen bir anayasal devlet' olarak tanımlanmıştır.

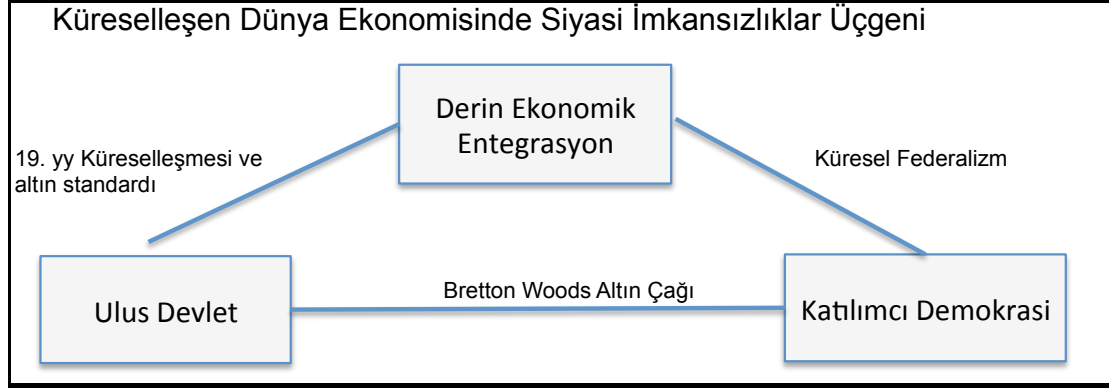
Buraya kadar ¼zetledięimiz tartişmalar Rodrik (2007) tarafından "*politik imkansız ¼leme*" kavramıyla ele alınmaktadır. "*İmkansız ¼leme*" kuramı aslında uluslararası iktisat alanında *Mundell-Fleming yaklaşımı* diye bilinir.⁶ Mundell-Fleming model kurgusunda, ulusal merkez bankalarının şu ¼ politikadan ancak ikisini eş anlı olarak seçebileceği, kalanın muhakkak piyasalar tarafından belirlenen içsel bir değişken olacağı vurgulanır: (i) bağımsız para politikası (para arzının/faiz oranının belirlenmesi); (ii) d¼viz kurunu d¼zeyi; ve/veya (iii) uluslararası sermaye hareketleri rejimi (sermaye akımlarının serbest ya da kısıtlı olması). Mundell-Fleming modeli uluslararası iktisat ¼ğretisinde Ortodoks Hıristiyan inancına atıf yapılarak, "*kutsal olmayan ¼leme*" kavramıyla da dile getirilmektedir.⁷

Rodrik 2007, ekonomide geçen imkansız ¼lemenin koşullandırma ve kısıtlarını k¼resel ekonomi ve ulus devlet eksenine taşımıştır. Buna g÷re, derin ekonomik entegrasyonu amaçlayan bir "ulus-devlet" sistemi ancak 19. y¼zyılın altın standardına ve tek bir h¼k¼mran finansal merkezin altın stoklamasına dayalı parasal disiplin altında s¼z konusu olabilirdi. Ancak 19. y¼zyılın baskıcı kolonyal sistemi k¼resel anlamda bir demokrasinin yeşermesine el veremeyecekti. Ulus-devlet ile katılımcı demokrasinin birlikteliği tarihte ancak 1950 sonrası Bretton-Woods sisteminde s¼z konusu olabilmıştır. Bu sistemin ayırđ edici ¼zellięi refah devletinin talep yaratması ve işsizlikle m¼cadeleyi enflasyonist istikrar hedefinin ¼nęne yerleştirmesidir. Sermaye akımlarının g÷receli olarak kısıtlı olduğu bu dönemde "derin k¼reselleřme" s¼z konusu olamayacaktır. Derin k¼resel entegrasyon ile katılımcı demokrasi ancak ve ancak k¼resel yerelleşmede ve federalist devletlerde m¼mk¼n durmaktadır,; ancak bu da imkansız ¼lemenin mantığına uygun olarak, ulus-devletten feragat etme anlamına gelmektedir. Rodrik'in savları 4 no'lu şekilde kurgulanmaktadır.

⁶ Uluslararası iktisatta imkansız ¼leme kuramı için bkz., Obstfeld ve Rogoff, *International Economics*, Prentice-Hall Pub.

⁷ Bkz, ¼rneęin Mundell & Fleming (1963).

Şekil 4

Kaynak: Dani Rodrik, weblog, 21 Haziran 2007.

Vasatlıkların ve problemlerin çözülmesinde gelişmiş ülkeler ve ulus üstü kurumlar tarafından ortaya atılan bu kavramlar için *deus ex machina* benzetmesi yapılabilir. Nitekim, gelişmekte olan ülkelerde demokrasilerin vasatlığı birçok örnek verilerek tartışılabilir. Yine aynı şekilde, gelişmiş ülkelerin demokrasiyi ne şekilde tanımladıkları da oldukça önemlidir. Demokratik eksikliklerin gelişmiş ülkelere hissedilmesi dikkat çekicidir. İrlanda'nın Avrupa Anayasa'sının halkoylaması sonrasında uluslararası kamuoyunda çıkan tartışmalar İrlanda'nın 'demokrasi' anlayışına takıldığı değerlendirmelerine sebep olmuştur. Fransa ve İngiltere'de 2005'te halk oylamasına sunulup reddedilen Avrupa Anayasa'sının üç yıl sonra İrlanda'da reddedilmesi, "daha fazla demokrasi, siyasal etkililik ve AB'de karar alma süreçlerinde daha fazla şeffaflık isteyenler için" hayal kırıklığı olarak yorumlanmıştır.⁸

Dönemin Avrupa Parlamentosu Başkanı, Hans-Gert Pöttering'e göre, İrlanda halkı, AB'nin bu reformlara ihtiyaç duyduğuna ikna olmamış, bu reformlarla daha fazla siyasal etkililiğin sağlanacağına inanmamıştır (Ross, 2010). Aynı dönemde Valery Giscard d'Estaing'in ve Nicolas Sarkozy'nin İrlanda'yı yeniden oylama çağırdukları bilinmektedir. (Burada kuşkusuz, oylamanın anti demokratik bir araç olarak kullanılması net biçimde görülmektedir: Oylama İrlandalılarından beklenen 'evet' oyunun çıkması için tekrar tekrar kullanılmalıdır). Diğer taraftan, dönemin Alman İçişleri Bakanı Wolfgang Schäuble, azınlığın çoğunluğa kararlarını dayatamayacağını vurgulayarak; birkaç milyon İrlandalı'nın 495 milyon Avrupalı adına karar veremeyeceğini dile getirmiştir.

Tüm bu demeçler bir arada değerlendirildiğinde, demokrasi sanki belirli bir kesim için geçerli, halkı dışlayan, farklı görüşleri barındırmayan ya da göz ardı eden bir sistem olarak görülmektedir. Şu haliyle bugün gelişmiş endüstriyel demokrasilerin bile oligarşik azınlığın ortak konular için karar verdiği söylenebilir. Ancak halkların kendi kendisini yönettiği *katılımcı* bir demokrasiden bahsedilecek ise, kolektif bütünlüğün tanımlanabilir olması, kuvvetler ayrılığının düzenlenmiş olması ve bu

⁸ Avrupa Anayasası Fransa ve Almanya'da reddedildikten sonra değişikliğe uğramıştır. 2008'de İrlanda'da halk oylamasına sunulan Avrupa Anayasa'sı 2005'te Fransa ve Almanya'da halk oylamasına sunulandan içerik olarak farklıdır.

kuvvetlerin halk tarafından erişilebilir olması gereklidir. Oysa, bugün karşılaştığımız demokratik sistemlerin halkı pasif paydaşlara indirgediği açık olarak gözlenmektedir (Brown, 2010).

Demokrasi kavramıyla beraber ‘bireysel özgürlüklere’ yapılan vurgu da ironik bulunmaktadır. Demokrasi kavramı temelde ‘halk’ı merkeze alır ve tanımını halk kavramı üzerinden yapar. Ancak bugün, bireysel özgürlüklerin yalnızca bu yönetim şekli ile sağlanabileceği belirtilerek halk kavramının geri plana atılması kayda değerdir (Brown, 2010). Bizim bu noktada tartışmamız gereken derin bir demokrasi anlayışının işletilmesidir. Eğer demokrasinin 21. Yüzyılın yönetim anlayışı olduğu düşünülüyorsa ‘*demos*’ kavramının daha etkin rol alacağı demokratik bir düzenin yaratılması gerekmektedir. Demokrasinin kesintiye uğramadan demokratik tartışmalara, diyaloglara ve sosyal ilişkilerin devamlılığına ihtiyacı vardır. Dolayısıyla, bu noktada yerleşme ve sosyal dışlanmışlık ile mücadeleyi tartışmanın anlamlı olacağını düşünüyoruz.

II-3. Küreselleşen Sermayenin Yerelleşme Özlemi

Yerelleşme, en yalın ifadesiyle, merkezi yönetimin kamusal yetki ve sorumluluklarının ara ve yerel yönetimlere veya yarı bağımsız devlet kuruluşları ve/veya özel sektöre aktarılmasıdır⁹. Yerelleşme yeni bir kavram değildir. 20. yüzyılın ikinci yarısında hemen hemen her ülkenin farklı seviyelerde yerelleşmeyi deneyimlemiştir. Kendi toplumsal koşullarımızın yarattığı bir kurum olmamakla birlikte, ülkemizde de bir asrı aşkın bir süredir yerel yönetim geleneği olduğu söylenebilir Ergün (2004). Cumhuriyet dönemi boyunca, Türkiye merkezden ve yerinden yönetim esaslarına göre örgütlenmiştir. Ancak bugün geçmişten farklı bir yerelleşme anlayışı mevcuttur. Bugün, mal, hizmet ve sermayenin dünya pazarında serbest dolaşımı, özelleştirme hedeflenmişken yerelin doğrudan küresel pazarlarla ilişki kurmasının yolu yerelleşme ile açılmaktadır. Bu mantıkla, uluslararası sermaye, ulus devletten gelecek herhangi bir baskı ya da kısıtlama olmadan yerele ulaşabilecektir. Bu noktada ulus devletin gücünün zayıflaması tekrar gündeme gelmektedir. Ulus devletin hem yukarıdan hem de aşağıdan gelen baskılar ile gücünü yitirdiği tartışmaya açıktır (Kazgan, 2009).

Ekonomik ve sosyal vasatlıkların, eksikliklerin yerele güç aktarılarak giderilmeye çalışılması stratejisinin mantığı açıktır. Yerelleşme kavramı siyasal karar alma süreçlerinin demokratikleştirilmesi düşüncesiyle pekiştirilir. Amaç karar alma mekanizmalarının yerel ile danışarak politikalarını geliştirmesidir. Ancak yerelin maddi anlamda merkeze bağlı olduğu durumlarda yerelin siyasal otonomisinin tehlikeye girdiği düşünülmelidir (Prabhakar, 2012). Yine de merkezi devlet yetkilerinin ve sorumluluklarının taşra teşkilatlarına devredilmesi, yerel yönetimlerin giderek iktisadi, idari ve mali bakımdan özerkleşmesine olanak tanımaktadır.

Kamu sektörünün daha etkin ve etkili çalışması için yerelleşmeyi de içeren birçok reformun gerekli olduğu dile getirilir. Bu reformlar, politikaların formüle ve koordine edilmesi için güçlü merkezi bir hükümeti, bu politikaların etkili ve etkin dağıtımının

⁹ Tanım için <http://www1.worldbank.org/publicsector/decentralization/what.htm>, (15/01/2014).

sağlanacağı sistemi ve motive çalışanları içermektedir. Tutarlı ve etkili politika uygulamaları için farklı ülkelerde dışarıdan teknik yardımla desteklendiği örneklerde bulunmaktadır. Özellikle Doğu Asya’da bu örneklere rastlanır. (Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Prabhakar, a.g.y.)

Birçoklarına göre; dünyayı tek bir pazara dönüştüren ve standart yaşama alışkanlıkları kazandıran küreselleşmenin etnik, dinsel, dilsel farkındalıkların öne çıktığı bir yerelleşme süreci ile karşıtlık oluşturduğu iddia edilmektedir (İnce, 2009). Ancak kapitalist ekonomi anlayışı göz önüne alındığında tek tipleştirme eğiliminde olan küreselleşme ile farklılıkları öne süren yerelleşmenin birbirini tamamlayan süreçler olduğu düşünülmektedir. Zizek’e göre; küresel kapitalist düzen kendisini yerel yapılar üzerinden yeniden inşa eder ve bu süreç kapitalizmin kendisini yerelliklere kolaylıkla uyarlayabilmesi için gereklidir (İnce, 2009). Küreselleşmenin yereli de içeren yeniden üretme sürecine dahil bir yapılanma içerisinde olduğu ve sistemin işleyişine zarar vermediği sürece her türlü yerelliğin mazur görüldüğü söylenebilir.

Yerelleşme, liberalizmin temel unsurlarından bireyin hak ve özgürlüklerine yaptığı atıflarla da desteklenir (Çekiç, 2010). Yerelleşme fikrinin özgürlük argümanı ile desteklendiği açıktır. Devlet müdahalesinin özgürlüklere ve özerkliklere müdahale etmemesi fikri yerelleşme ile paralel olarak öne sürülür. Yerelleşme, yetkinin esas sahibinin alt kademe olduğunu, talep ettiğinde üst kademe tarafından yardım alabileceğini iddia eder (Çekiç, 2010). Bu çerçevede üst-yapı düzenleyici olarak konumlandırılmıştır ve talep edildiği durumda alta müdahale edecektir. Üstelik yurttaşların haklarının daha iyi korunacağı düşüncesiyle demokrasinin yerelleşmeyi gerektirdiği düşünülmektedir. Yerelleşme fikri, bürokrasinin hantallığından kurtulma ve doğru, hızlı, etkili kararlar verme argümanlarını da içerir. Halkın alınan kararlara daha fazla müdahil olacağı gerekçesiyle yerelde daha etkin katılım sağlanacağı düşünülür. Bu çerçevede *e-katılım* (Türkiye’de örneğin e-belediyecilik uygulamaları) sistemleri ile halkın katılımının yaygınlaştırılması hedeflenir. *E-katılım* ile amaçlanan halkın bölgesinde alınan kararlara dahil olmasını, bireyin yaşadığı yere entegrasyonunu ve bölge için gerekli iyileştirilmeleri sağlamaktır.

Gündeme taşınan bir başka kavram da ‘*sosyal dışlanmışlık ile mücadele*’. Sosyal dışlanmışlık ilk olarak Fransa’da kullanılmış; sonrasında bu kavramın kullanımı yaygınlaşmıştır. Power ve Wilson sosyal dışlanmışlığı; içerisinde yaşanan toplumdaki faaliyetlere tam olarak katılamama durumu olarak açıklanmıştır aktaran Bayram v.d., (2009). Şu halde sosyal dışlanmışlığı sosyal entegrasyonun karşıt anlamı olarak kullanmak mümkündür.

Bugün farklı ulus-üstü kuruluşlar sosyal dışlanmışlık ile mücadeleyi sıklıkla dile getirmekte ve gündemlerine konuyla ilgili projeleri eklemektedir. Sosyal dışlanmışlık ile mücadele ‘dışlanmış’ olanın tanınması fikri desteklenmektedir. Ancak, sosyal dışlanmışlık kavramı eşitsizliğe ve yoksulluğa vurgu yapar görünmesine karşın, tek başına her iki kavrama da indirgenemez (Bayram vd., 2009). Bugün özellikle gelişmekte olan ülkelerde ikiliklerin arttığı (ekonomik farklılıkların/ uçurumların oluşması örnek gösterilebilir.) yoksulluk konusunun göz ardı edilemez boyutlara eriştiği açıktır. Diğer yandan, sosyal dışlanmışlığı yalnızca ekonomik odaklı açıklamak yetersiz kalacaktır. O halde, bireylerin yalnızca ekonomik değil sosyal birçok ayrımcılığa maruz kaldıkları gündeme getirilmelidir. Jehoel-Gijsbers ve Vrooman, sosyal dışlanmışlığı; materyal yoksunluk, sosyal haklara sahip olma, sosyal

katılımcılık ve kültürel entegrasyon olarak dört kategoriye ayırmıştır (aktaran Bayram v.d., 2009).

Bayram vd., (2009) çalışmalarında Türkiye’de yoksulluğun sosyal dışlanmışlık üzerinde oldukça etkili olduğunu tespit etmektedir. Özellikle yalnız yaşayan ve yoksul olanların sosyal dışlanmışlığı daha yoğun hissettiği fark edilmiştir. Veriler göz önüne alındığında, sosyal dışlanmışlık ile mücadelenin yoksulluk ile mücadeleyi içermesi gerekmektedir/beklenmektedir. Var olan sosyo-ekonomik koşulların yoksulluk ve sosyal dışlanmışlığı getirdiği göz önüne alınırsa, bu koşulların değiştirilmesi ve iyileştirilmesi sosyal dışlanmışlık ile mücadelede gerekli olacaktır. Zira, içinde bulunulan sosyo-ekonomik koşulların yeniden yaratılması benzer sonuçlar verecektir. Dışlanmışlığın ve yoksulluğun yalnızca bürokratik planlamalar yaparak ortadan kalkmasını beklemek gerçekçi değildir. Yoksulluk ve dışlanmışlık ile mücadelede toplumdaki her kesimin sosyal ve ekonomik yaşam hakkında söz sahibi olup fikirlerini ifade etmesi önemlidir. Bu noktada, sivil toplum kuruluşlarının yerleşmeye ve demokrasiye katkısı olduğu ve olacağı düşünülmektedir. İdeal olan, kuşkusuz, sivil toplum kuruluşlarının hem devletten hem de pazardan ayrı bağımsız bir alanda örgütlenmesidir.

III. Türkiye’de *İkili Tuzak* ve *Vasat*’lığın Yansımaları

Buraya kadar küresel ekonomide ilk bakışta birbirinden farklıymış izlenimi veren, ancak birbirleriyle ilintili dört önemli gelişimi ele aldık (sanayinin görece önemsizleştirilmesi; ulusal tasarrufların gerilemesi; bölgesel ve kişisel gelir dağılımının bozulması; katılımcı demokratik kurumların yıpranması). Şimdi söz konusu süreçlerin Türkiye’ye yansımalarını ele alalım. İlk olarak şu somut soruyu gündeme getireceğiz: *Uluslararası işbölümü içerisinde Türkiye nerede yer alıyor?*

İktisadi büyüme ve büyüme kuramları, ekonomi biliminin kuşkusuz en canlı konularından birisi. Bu bölümde Türkiye coğrafyasını yakından ilgilendiren ilginç bir veri setini sunmaktayız: **Agnus Maddison**’un 2006 tarihli *The World Economy: The Millennial Perspective* ve 2007 tarihli *Contours of the World Economy* çalışmaları.

Maddison çok renkli ve bir o kadar da yetkin bir tarihçi. Bizlere bu çalışmalarında MS 1. yıldan itibaren, günümüze değin sürede yüzyıllar bazında Avrupa ve yakın coğrafyamızdaki gelir düzeylerini araştırıyor. Maddison’un çalışmalarında Türk kavimlerinin dalgalar halinde Anadolu topraklarına geldiği günlerden başlayarak ekonomik faaliyetlerini izleyebileceğimiz bir özet tablosu var. Tablo aşağıda özetlenmektedir.

Tablo 2

1000, 1500, 1820 ve 1870 Yıllarında Fert Başına Milli Gelir (Sabit 1990 Fiyatlarıyla, \$ SGP'ne göre)				
	1000	1500	1820	1870
ABD	400	400	1,257	2,445
Almanya	410	688	1,077	1,839
Avusturya	425	707	1,218	1,863
Çin	400	400	600	530
Fransa	425	727	1,135	1,876
Hindistan	450	550	533	533
İngiltere	400	400	1,706	3,190
İspanya	450	661	1,008	1,207
İtalya	450	1,100	1,117	1,499
Mısır	500	475	475	649
Portekiz	425	606	923	975
<i>Türkiye</i>	<i>600</i>	<i>600</i>	<i>643</i>	<i>825</i>
Yunanistan	400	433	641	880

Kaynak: Maddison (2010) "Historical Studies of The World Economy: 1-2008 AD"

Maddison'un verilerine göre "Türkiye" ilk bininci yıl sonunda yerkürenin kişi başına en fazla geliri olan coğrafyasını barındırmaktaydı. Bölgenin performansına en yakın ülkeler ise Mısır ve İtalya idi.

Görsel medyada "Muhteşem Yüzyıl" diye anılan 1500'lere gelindiğinde ise artık Türkiye coğrafyası küresel ekonomideki göreceli üstün konumunu yitirmekteydi. Maddison'un verilerine göre, Türkiye (1990 sabit fiyatlarıyla) 600 dolarlık kişi başına gelir düzeyinde çakılı kalarak, uluslararası işbölümü içerisinde giderek geriye düşmüş, İtalya, İspanya ve Avusturya gibi Avrupa'nın yeni ticaret ve üretim merkezlerinin ardında kalmış idi. Feodal Avrupa'nın dinamiği, İtalyan şehir devletlerinde ve orta Avrupa'da yükselen kapitalizmin çekirdeğine dönüşmekte; yeni palazlanan burjuva sınıfı ise elde edilen iktisadi artığın yeniden sermaye birikimine dönüştürülmesini sağlayarak kapitalist birikimin kaynaklarını oluşturmaktaydı.

1820'lerde sanayi devrimi sırasında ise Türkiye çok daha şiddetli ve kalıcı olarak geri bıraktırlmış yarı sömürge bir imparatorluk mirasçısı durumuna indirgenecek ve kapitalizmin çevre ekonomisinin sömürü mantığına tabi olacaktır.

Anadolu topraklarında 900 küsur yıl hüküm sürmüş; imparatorluklar kurmuş; ve bu süreçte dünyanın en ileri uygarlıklarına öncülük etmiş olan Türk kavimlerinin, 1500'lerle birlikte kapitalist sermaye birikiminin gerektirdiği düşüncüsel devrimin ve aydınlanmanın gerisinde kalarak, geri bıraktırlmış bir çevre ekonomisine dönüşmesi süreci, kuşkusuz sadece sultanların özel hayatlarıyla veya at sürmedeki maharetleriyle açıklanabilecek olgular değildir.

Şimdi günümüze dönersek...

III-1. Türkiye'de Üretkenlik Yorgunluğu ve İkili Yapılar (Dualité)

Türkiye ekonomisi tüm Cumhuriyet dönemi boyunca (1923-2013) yıllık yüzde 4,5 reel büyüme yaşamıştır. Dönemi kabaca üç alt döneme ayırmak olanaklıdır:

Bunlardan birincisi II. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası olarak 1923 – 1960 arası; ikincisi planlı kalkınma ve yurt içi pazarın ithalat kotalarıyla korunma altına alındığı ithal ikameci sanayileşme dönemi (1961 – 1979); üçüncüsü ise 1980 sonrası dışa açılım ve yapısal uyum dönemidir. Türkiye ekonomisinin ortalama büyüme hızları bu üç dönemin ilkinde %4,6 ikincisinde %5,2 ve 1980 sonrasında ise %4,2 olmuştur. (Bkz. Tablo 3)

Tablo 3 söz konusu verileri sergilemektedir. Tablo, ayrıca son dönemi de kendi içinde dört alt döneme ayırmaktadır: 1980-88 arası Özal'lı yıllar (%5,2); 1989-1997 denetimsiz finansal serbestleştirme; 1998-2012 IMF yakından izleme (%3,8); ve onun bir alt-alt dönemi olan 2003 sonrası dönem (%4,8).

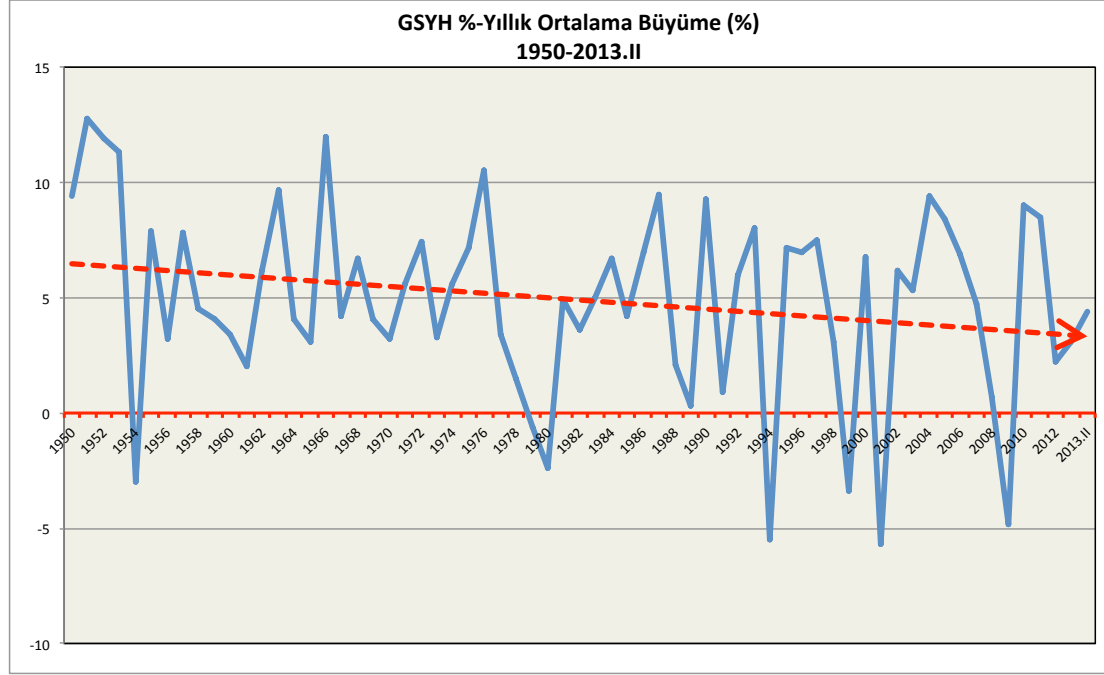
Tablo 3: Türkiye Ekonomisinde Dönemler İtibarıyla Büyüme Hızları (1923-2012)

Türkiye Ekonomisi'nde Dönemler İtibarıyla Büyüme Hızları, 1923-2012		
Dönemin Yapısal Nitelikleri	Kapsanan Yıllar	Ortalama Yıllık Büyüme, %
Tüm Cumhuriyet Sonrası Dönem	1923-2012	4.5
1. II. Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrası	1923-1960	4.6
2. Planlamacı ve İthal İkameci Sanayileşme	1961-1979	5.2
3. Dışa Açılım ve Yeniden Yapılanma	1980-2012	4.2
3a. Özal'lı Yıllar	1980-1988	5.2
3b. Finansal Serbestleştirme ve Denetimsiz Kamu Açıkları	1989-1997	4.8
3c. IMF Yakından İzleme ve Sonrası	1998-2012	3.8
3d. AKP dönemi	2003-2012	4.8

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı; Ekonomik ve Sosyal Göstergeler.

Bir bütün olarak 1950 sonrasına bakarsak, Türkiye'nin milli gelirindeki artış hızının *yavaşlama eğiliminde* olduğu izlenmektedir. Türkiye ekonomisinin yavaşlama eğilimi resmi TÜİK ve TC Kalkınma Bakanlığı verilerinden de net olarak görülmektedir. Türkiye ekonomisinin 2002 sonrası büyüme karakteristiği aslında ulusal ekonominin uzun dönemli büyüme dinamiklerinin bir uzantısının yoğunlaşmış bir ifadesidir. 5 No'lu Şekilden de görüleceği üzere Türkiye ekonomisi 1980'lere kadar dalgalı, ancak genelde *pozitif* eğimli bir büyüme performansı sergilerken; özellikle 1978/79 kriziyle birlikte sert dalgalanmalara dayalı ve *negatif eğimli büyüme* içine sürüklenmiştir. 2002 sonrası Türkiye ekonomisi; saman alevi gibi konjonktürel ancak istikrarsız parlamaları, sert dalgalanmaları, ve negatif büyüme eğilimi ile birlikte aslında 1980 sonrasında tipik bir uzantısıdır.

Şekil 5

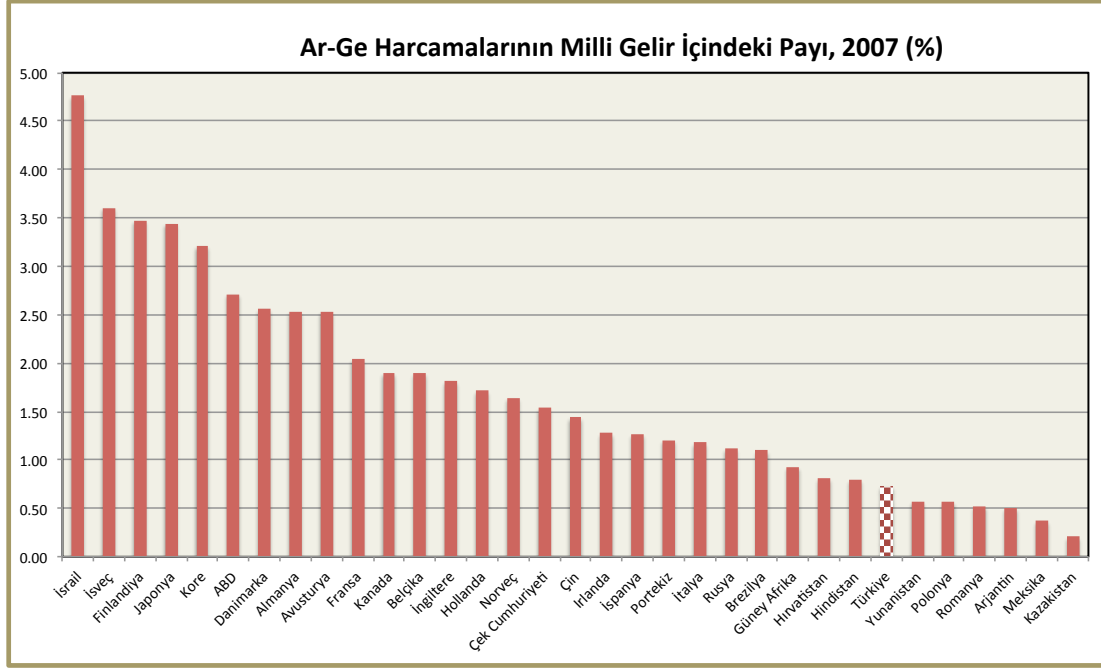
Kaynak: TÜİK ve TC Kalkınma Bakanlığı

Elde edilen ortalama eğilim, Türkiye ekonomisinde 1990-2012 arasında derin çalkantıların ardından bir dizi iş çevrimiyle genel anlamda düşen bir büyüme trendine sahip olduğudur. 2002 sonrasındaki büyüme hızındaki yükselme 2008 kriziyle birlikte sona ermiş ve büyüme hızının genel anlamda yavaşlaması süregelmiştir. Bu tespit, Türkiye'nin genel anlamda uzun dönemli durgunluğa sürüklendiği ve bir *üretkenlik yorgunluğu* içinde olduğu anlamına gelmektedir

2004 Nobel iktisat ödülü sahibi Stephen Parente ve Edward Prescott, ödül töreninde yaptıkları konuşmada “ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arasındaki farkların temel belirleyicisinin yeni teknolojiyi kullanma becerileri” olduğunu savunmaktaydı. Söz konusu “beceri”, kuşkusuz, kendi kendine ya da rastsal olarak ortaya çıkan bir olgu değil; ülkelerin tarihlerinde kurumlarıyla, eğitim sistemleriyle, yurttaşlık bilinçlerinin getirdiği demokratik kazanımlarıyla bir bütün oluşturmaktadır. Teknolojinin ekonomik büyüme doğrultusunda geliştirilmesi, adapte edilmesi ve kullanıma sokulması herşeyden önce araştırma ve geliştirmeye ayrılan kaynakların bir uzantısıdır.

Oysa Türkiye, Ar-Ge üzerine ayırdığı kaynaklar bakımından uluslararası sıralamada son sıralarda yer almakta. Aşağıdaki 6 no'lu şekilde yer alan veriler bu savı vurguluyor.

Şekil 6

Kaynak: OECD, Main Science and Technology Indicators, 2011.

Şekilde sergilenen veriler, İsrail, Finlandiya ve İsveç'in Ar-Ge harcamalarında başı çekmekte olduğunu göstermektedir. Milli gelire oran olarak Ar-Ge harcamaları İsrail'de yüzde 4.86, Finlandiya'da yüzde 3.76, İsveç'te ise yüzde 3.75 olarak hesaplanmaktadır. Türkiye'nin 2007 verisi ise milli gelire oran olarak yüzde 0.72 düzeyinde bir Ar-Ge yatırım harcaması göstermektedir.

Kalkınma Bakanlığı'nca yayımlanmış olan 2011 Yılı Ekonomik Programı'na göre 2008 yılı itibariyle Ar-Ge harcamalarının GSYH içindeki payı Türkiye'de yüzde 0.73 iken, bu oranın AB-27 ortalamasının yüzde 1.9 olduğu görülmektedir. Aynı veri kaynağına göre, 2007 itibarıyla Türkiye'de Ar-Ge personeli toplam istihdamın yüzde 0.56'sını oluşturmaktayken, bu oran AB-27 ülkelerinde yüzde 1.57 idi

Bu verilerin ötesinde, Türkiye'de eğitim performansının genel görünüm ve kalitesi üzerine ulusal yazınımda önemli endişeler mevcuttur. Örneğin DPT (Kalkınma Bakanlığı) 2011 Yılı Program belgesi (sf 198). "eğitime erişim ve eğitimin kalitesi, eğitim sisteminin temel sorun alanlarıdır" şeklindeki ifadesiyle Türk eğitim sistemindeki en önemli yapısal aksaklığa dikkat çekmektedir. Aynı belgeye göre, "Erişim sorunu kapsamında okullaşma oranları ve bölgeler, cinsiyetler arası farklılıklar, kalite sorunu kapsamında ise fiziki altyapı yetersizlikleri, müfredatın güncellenmesi, öğretmen niteliklerinin geliştirilmesi ve eğitim materyallerinin müfredatla uyumu gibi hususlar öne çıkmaktadır". Nitekim, Kalkınma Bakanlığı verilerine göre, Türkiye'de özellikle zorunlu eğitim kapsam dışında kalan eğitim kademelerinde OECD ve AB ülke ortalamaları ile karşılaştırıldığında söz konusu oranlar çok düşük düzeyde kalmaktadır.

TÜSİAD tarafından 2011 yılında yapılan bir araştırma¹⁰ sonuçlarına göre ise, Türkiye'de nüfusun ortalama eğitim süresi 6.5 yıl olarak tahmin edilmekte; 15 yaş üstü yetişkinler arasında okuma yazma bilenlerin oranında da dünya sıralamasında 97. olarak göze çarpmaktadır. Aynı raporda sunulan verilere göre, Türkiye'de 25-34 yaş arası nüfusta lise mezunu olanların oran yüzde 41; üniversiteyi bitirmiş olanların oranı ise yüzde 16.6 olarak verilmektedir. Her iki kategoride de Türkiye 34 OECD ülkesi arasında 33. olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'de tüm eğitim kademelerine yapılan kamu harcamaları, OECD ve AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında çok daha düşük düzeyde gözükmektedir. Özellikle yüksek öğretim öncesi eğitim kademelerinde yaş nüfusunun yüksek olduğu göz önüne alınırsa, bu kademelerdeki kamu harcamalarının uluslararası standartların altında kaldığı görülmektedir. Dolayısıyla eğitim kademeleri ile yüksek öğretim kademesi arasındaki dengesizliğin giderilmesi büyük önem arz etmektedir.

Türkiye, ekonomik büyümesini üretkenliğe ve eğitime dayalı kaynaklara dayandıramadığı ölçüde, iktisat yazınında “orta gelir tuzağı” diye anılan tökezlemenin çok yakında içine itilme tehlikesi ile karşı karşıya gözükmektedir. Bilindiği üzere en yalın anlatımıyla “*orta gelir tuzağı*” sorunu, kişi başına düşen GSYH bakımından orta gelir düzeyine ulaşmış ülkelerin ve/veya bölgelerin belirli bir gelir bandında sıkışıp kalma, yani üst gelir düzeyine geçememe durumudur. Kesin bir tanımlı olmamakla birlikte, kişi başına milli gelirin 15 – 16 bin dolar düzeyinde sıkışıp kalması ve/veya ABD’de kişi başı gelirin yüzde 58’ini geçememe oranı “orta gelir tuzağının” nicel göstergeleri olarak sıkça kullanılmaktadır.

Tarihten elde ettiğimiz gözlemlere göre, ekonomik büyümenin ilk evreleri görece hızlı ve kolay aşılmaktadır. Geleneksel tarımdan hafif tüketim malı sanayilerine geçiş göreceli olarak hızlı büyüme sağlamaktadır. Bu süreçte kırsal ekonomideki “işgücü fazlası”, kentlerde neredeyse “sınırsız” bir kaynak transferi anlamına gelmekte; kentlerdeki yüksek karlar sermaye birikimini özendirilmekte; sermaye yoğunlaştıkça büyüme temposu ivmelenmektedir. Ancak, ekonomiler “orta gelir” düzeyine yaklaştıkça, artık tarımdan kente işgücü transferine ve sermaye yatırımlarının uyardığı yüksek karlara dayanan görece “kolay” büyüme kaynakları uyarıcı gücünü yitirmekte; teknolojiler olgunlaşmakta, giderek eskimektedir. Sermayenin karlılığındaki gerilemeler sonucunda vasıfsız işgücü ve doğal kaynakların kullanımına dayanan basit teknoloji sermaye birikiminin ivme kaybetmesi kaçınılmaz olmaktadır. İktisatçılar bu düzeyi “*orta gelir eşiği*” olarak tanımlamakta ve bu noktadan sonra büyümenin kaynaklarının artık sermayenin yeni yatırımlarından değil, *üretkenlik kazanımlarından* elde edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. İktisat yazını söz konusu eşiğe takılıp kalan ve üretkenlik arttırıcı reformları hayata geçiremeyen ülkeler için “*orta gelir tuzağı*” kavramını kullanmaktadır. Üretkenliğin arttırılması ise beşeri sermayeye eğitim ve araştırma-geliştirme (Ar-Ge) yatırımlarıyla ve kurumsal reformlarla olasıdır.

TÜRKONFED tarafından 2012 ve 2013’te iki cilt olarak yayımlanmış bulunan “*Orta Gelir ve İkili Tuzaktan Çıkış*” başlıklı Raporlarda *Orta Gelir Tuzağı* kavramı

¹⁰ TÜSİAD (2011) Türkiye’de Büyümenin Kısıtları: Bir Önceliklendirme Çalışması, İstanbul: Tüsiad Yay.

Türkiye'nin bölgesel kalkınma yolundaki farklılıkları sorunu çerçevesinde ele alınmakta ve Türkiye'de "*birden fazla Türkiye ekonomisi*" olduğu gerçeğinin altını çizilmekte idi. Raporun ana bulgularına göre, Latin Amerika ekonomileri ile birlikte Türkiye, hem kişiler arasında gelir dağılımı hem de bölgeler arasında gelişmişlik farklarının en yüksek olduğu ülkeler arasında yer almaktadır. Ülkemizde uygulanmış olan bölgesel gelişme projeleri, il ve bölge planı deneyimleri, "Kalkınmada Öncelikli Yörelere" politikası ve bölgesel teşvikler gibi değişik politika araçlarının istenen düzeyde başarı elde edemediği gözlenmektedir. Türkiye'yi tek bir homojen bölge olarak ele alan ve bölgesel karakteristikleri göz ardı ederek uygulamaya geçirilen politikaların beklenen sonuçları doğurmadığı görülmektedir. Genel itibarıyla Türkiye, doğu-batı ayırımında gelişmişlik farkının derinden hissedildiği bir ülke konumundadır.

Dolayısıyla Türkiye'de tek bir orta gelir tuzağı değil; birbirini yaratan ve besleyen birden fazla tuzağın var olduğu görülmektedir. Bir yanda *yüksek gelirli Türkiye* ile eş anlamlı olarak yoksulluk kısılacı içinde bulunan *yoksul Türkiye* beraber aynı ülke coğrafyası içinde yer almaktadır. "Orta/yüksek gelirli Türkiye" ile "Yoksul Türkiye" birbirinden kopuk görünmesine karşın, aralarındaki işgücü ve sermaye göçü, finansal bağımlılık, ulaştırma ağlarındaki karmaşık yapılaşma ve benzeri mekanizmalarla sürekli olarak bir birini besleyen ve yoksul Türkiye'yi kalıcı olarak yoksulluk tuzağına hapseden bir ikili tuzak (duality trap) yapısı sunmaktadır.

Özetlemek gerekirse, orta gelir tuzağı sorunu Türkiye'nin sadece bir gelir ortalaması meselesi değil, yüksek-orta gelirli ve düşük-orta gelirli bölgesel eşitsizliklerin ayırında olunması gereken bir sorun olarak değerlendirilmelidir. Tarih boyunca doğu ile batı değerleri arasına sıkışmış bir coğrafyanın toplumsal sorunları karşımızda "vasatlıkla yüzleşme" olarak durmaktadır. Şimdi bu olgunun sanayi sektörü özelindeki yansımalarını ele alacağız.

IV. Türkiye'de Sanayisizleşme ve Demokrasi Açığının Derinleşmesi

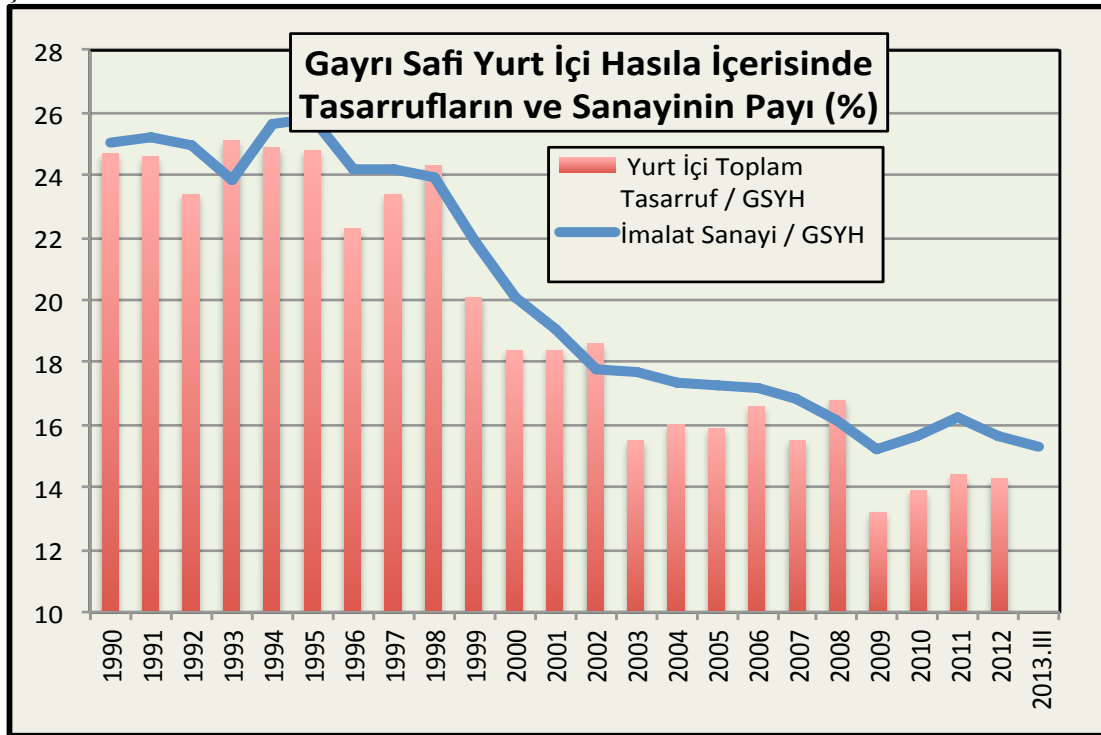
2000'li yıllar Türk ekonomisinde iki olgu ön planda gözükmektedir: (1) ulusal tasarruf oranının çöküşü ve (2) sanayi sektörlerinin milli gelir içerisinde göreceli olarak gerilemesi. Ulusal tasarruflar yüzde 22- 25 bandından hızla gerilemiş ve yüzde 15 düzeyine inmiştir. Ulusal düzeyde tasarruf fonları ve yatırım talebi arasındaki açık, cari işlemler dengesi açığı olarak belirmektedir. Türkiye 2003'ten bu yana geçen son on yılda toplam 386 milyar dolarlık cari işlemler açığı yaratmıştır. On yıllık cari işlemler açığı bilançosu, bir yandan dış kırılmanın ve finansal istikrarsızlığın, diğer yandan da ulusal sanayide yaşanmakta olan göreceli üretim kayıplarının ve süregelen yüksek işsizliğin ana nedenidir.

Cari işlemler açığı çoğunlukla sıcak para hareketlerine dayalı, sağlıklı olmayan kaynaklardan beslenmektedir. Bu olgu kendisini *kısa vadeli dış borç stokundaki yükselme* olarak görülmektedir. Nitekim, Türkiye 2008'den 2012'ye toplam 48.4 milyar dolar *net yeni kısa vadeli dış borç* biriktirmiştir. Bu dönemde ulusal gelirimiz dolar bazında toplam 44.3 milyar artış göstererek, 786.4 milyar dolara yükselmiştir. (Yeldan, 2013). Yani, 2008 sonrasında kısa vadeli *dış borçlanmadaki toplam net artış, ulusal gelirdeki toplam artıştan daha fazladır.*

Söz konusu kırılmanın önemli bir boyutu ulusal gelirin sektörel yapısındaki dönüşümlerde gözlenmektedir. Türkiye’de yatırım ve kaynak dağılımı giderek reel üretici sektörlerden hizmetler sektörlerine kaymakta ve sanayinin ivme kaybetmesine yol açmaktadır. Bütün bu süreçlerin nihai sonucu sanayi, ulusal ekonomi içindeki konumunu sürekli olarak yitiren bir görünümdeydir.

7 No’lu Şekil’de ulusal tasarruflar ile sanayi katma değer üretiminin milli gelir içindeki payları eş anlı olarak resmedilmektedir. Şekilden de izlenebileceği üzere, 1998’den bu yana Türkiye’de tasarrufların çöküşü ile birlikte sanayinin de milli gelir içindeki payı sürekli düşüş kaydetmekte; Türkiye, deyim yerindeyse, giderek *sanayisizleşmektedir*.

Şekil 7

Kaynak: TÜİK ve TC Kalkınma Bakanlığı

İmalat sanayi üretimindeki göreceli değer kaybının tarihsel nedenleri kuşkusuz bu çalışmanın boyutlarını aşan bir inceleme konusudur. Ancak, konumuz açısından vurgulanması gereken ana husus, sektörün özellikle 2001 krizi sonrasında yatay ve dikey ara malı bağlantılarında yaşanan tahribata bağlı olarak, özellikle ithalata bağımlı bir yapıya yöneltilmiş olduğu gerçeğidir. Bu tespit, sanayinin özellikle dış ticaret politikalarındaki yönelimlerin bir yansıması olarak öne çıkmaktadır. Özellikle 2002 sonrası döneme daha yakından bakılacak olursa, bu dönemin büyüme patikasının ardında ucuz dövizin sunduğu spekülasyonist işlemlere dayalı olarak dolar bazında hızlı bir büyümenin yanılsaması yatmakta olduğu görülecektir. İktisat yazını spekülasyonist sermaye girişlerine dayalı bu tür istikrarsız ve sürdürülemez nitelikli büyüme deneyimlerini *spekülasyonist-yönlü büyüme (speculative-led growth)* kavramıyla karşılamaktadır. Spekülasyonist-yönlü büyüme kavramı, 1980’li yılların çok gözde sloganı

olan *ihracata yönelik sanayileşme ve büyüme* anlayışını artık geride bırakmış görünümündedir. (Kolsuz ve Yeldan, 2013).

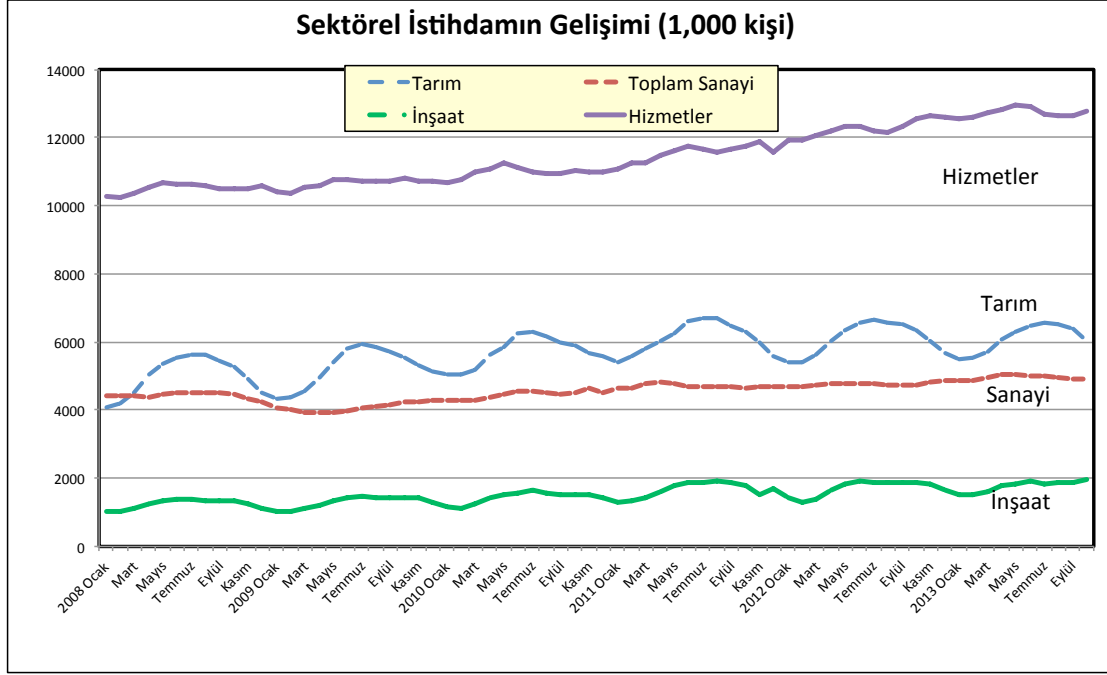
Spekülatif-yönlü büyüme modeli Türkiye’de yatırım ve kaynak dağılımının giderek reel üretici sektörlerden, hizmetler sektörlerine kaymasına ve sanayinin ivme kaybetmesine yol açmaktadır. Yurt dışından gelen kaynakların içermekte olduğu “yatırım” sözcüğüne karşın, finans dünyasının mantığı içerisinde söz konusu kavramdan anlaşılması gereken olgu, doğrudan sermaye yatırımlarında anılan *sabit sermaye yatırımları* değil; çoğunlukla kısa dönemli ve özünde aşırı oynaklıklar barındıran finansal yatırımlardır.

Türk döviz piyasalarında kısa dönemli spekülatif sermaye girişlerinin yoğunlaşmasına bağlı olarak 2003 sonrasında dövizin değeri giderek ucuzlatılmış ve döviz kurundaki ucuzlamaya bağlı olarak da Türkiye ekonomisi ithalata bağımlı bir ekonomiye dönüştürülmüştür. Bir yandan da ivmelenen tüketim talebi sonucunda ulusal tasarruf oranı giderek düşmektedir. Bütün bu süreçlerin nihai sonucu Türk sanayisi dinamik ve yenilikçi bir sektör olma niteliğini tehlikeye atarak, taşeronlaştırılmış ve ivmesini kaybetmiş bir konuma sürüklenmektedir.

Cari işlemler açığının genişlemesi ve sanayi üretiminin görece geri kalması neticesinde işgücü piyasalarında istihdamın sektörel dağılımında da önemli kaymalar yaşanmaktadır. Bir bütün olarak değerlendirilecek olursa, Türkiye’de tüm 2000’li yıllar boyunca işsizlik oranı yüzde 9 – 10 bandına sıkışmış gözükmektedir. 2008 krizi öncesine görece (1 Ocak 2008-1 Ocak 2013) istihdam edilenlerin sayısındaki net artış 3 milyon 627 bin kişi olarak hesaplanmaktadır. Ancak söz konusu istihdam artışının çoğunlukla hizmetler sektörlerinde yoğunlaştığı ve özellikle imalat sanayinde çalışan sayısında bir durgunluğun sürmekte olduğu gözlenmektedir. TÜİK verilerine göre imalat sanayinde 2008-2013 yılları arasında çalışan sayısı yüzde 5’lik bir artış ile sadece 193 bin kişiyle sınırlı kalmıştır. Bir dönem eşiği olarak değerlendirdiğimiz Ekim 2008’e görece incelendiğinde ise, imalat sanayinin son dört yılda sunduğu çalışan sayısı sadece 149 bin kişi olarak kalmaktadır (yüzde 4’lük istihdam artışı). Öte yandan hizmetler sektöründe 2008-2013 yılları arasında çalışan sayısı yüzde 17’lik bir artış ile sadece 2 milyon 54 bin kişiyle sınırlı kalmıştır. Aşağıdaki 8 no’lu şekil, 2008 sonrasında söz konusu verileri sektörler itibariyle sergilemektedir.

2008-2013 arasında bu yana imalat sanayi üretimi reel olarak yüzde 30 artmış iken, sektörde çalışan sayısının sadece yüzde 5 (toplam 193 bin kişi) arttırılabilmiş olunması Türkiye’nin izlemekte olduğu sanayileşme stratejisinin *istihdam dostu olmadığını* düşündürmektedir.

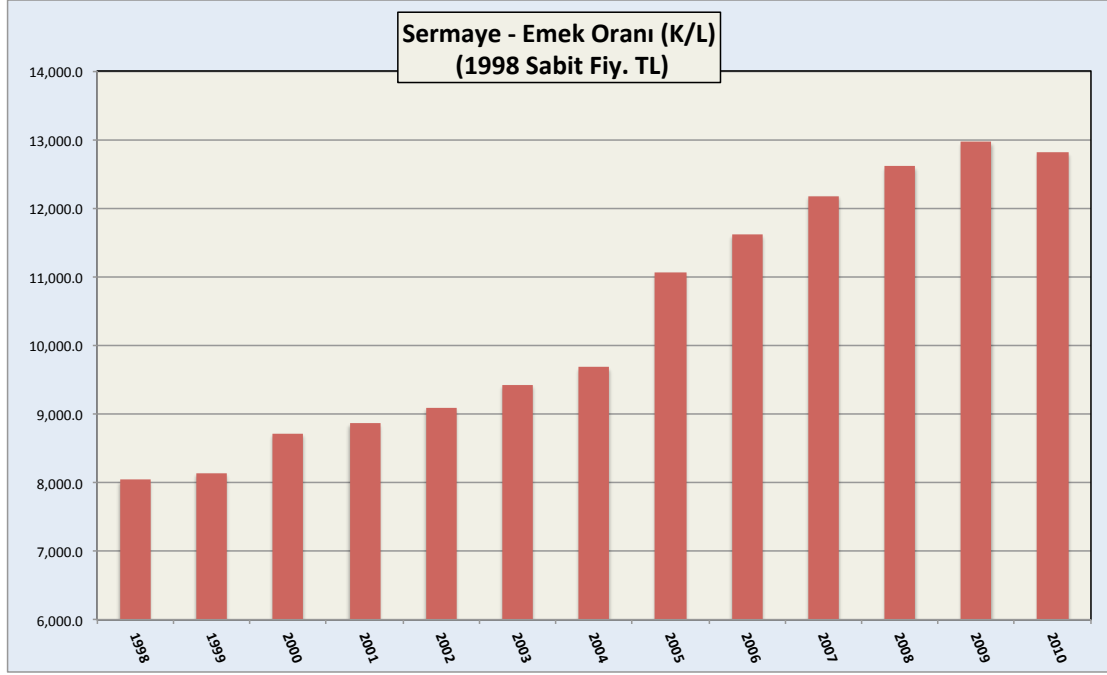
Şekil 8

Kaynak: TÜİK HaneHalkı İşgücü İstatistikleri

Söz konusu verileri iktisat kuramının öğretisi açısından değerlendirdiğimizde, ortaya net ve çarpıcı bir sonuç çıkmaktadır: Türk sanayisi işgücü istihdamını dışlayan, çoğunlukla *sermaye yoğun* teknoloji kullanan bir gelişim içindedir. Türkiye’de işgücü başına kullanılan sermaye girdisi giderek artmakta, sanayi sektörleri de hızla sermaye yoğun bir görünüm sunmaktadır. Aşağıda Yeldan v.d. (2013)’den derlediğimiz veriler, Türk ekonomisinde sermaye-emek oranındaki hızlı ivmelenmeyi gözler önüne sermektedir. (Bkz Şekil 9). Sermaye faktörünün üretim değerine görece payını (sermaye hâsıla oranı) veren 9 no’lu şekilde, Türkiye’nin birim milli gelir başına sermaye kullanımının 1980’lerde düştüğünü (dolayısıyla sermaye üretkenliğinin yükseldiğini) ancak 2005’ten sonra sermaye kullanımında çok ciddi bir yükselme olduğunu gözlemlemekteyiz. Şekil 9’da yer alan veriler, emek başına sermaye kullanımının (sermaye-emek oranı) özellikle 1993’ten sonra artışa geçtiğini, 2005’te ise ikinci bir kırılmayla ivmelendiğini dile getirmektedir. 2010 sermaye-emek oranı, 1980 düzeyinin sabit fiyatlarla neredeyse 2,5 mislidir.

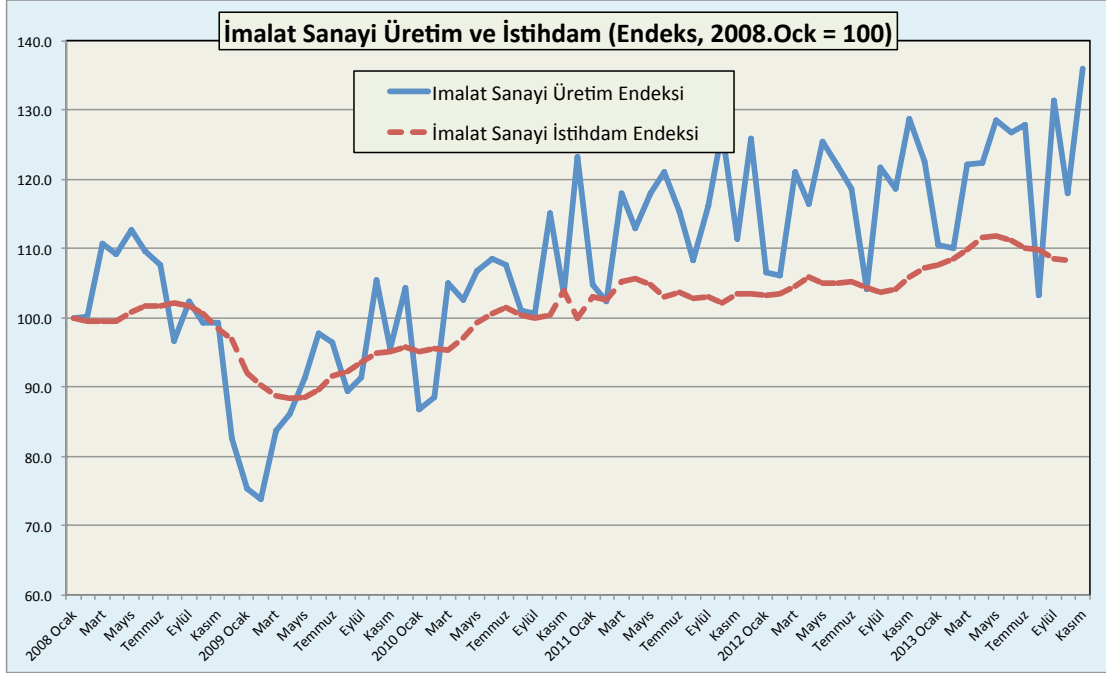
Şekil 9

Kaynak: TÜRKONFED (Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu) “Orta Gelir Tuzağından Çıkış: Hangi Türkiye? Yazarlar: E. Yeldan; Kamil Taşçı, Ebru Voyvoda ve Emin Özsan, Aralık 2012.

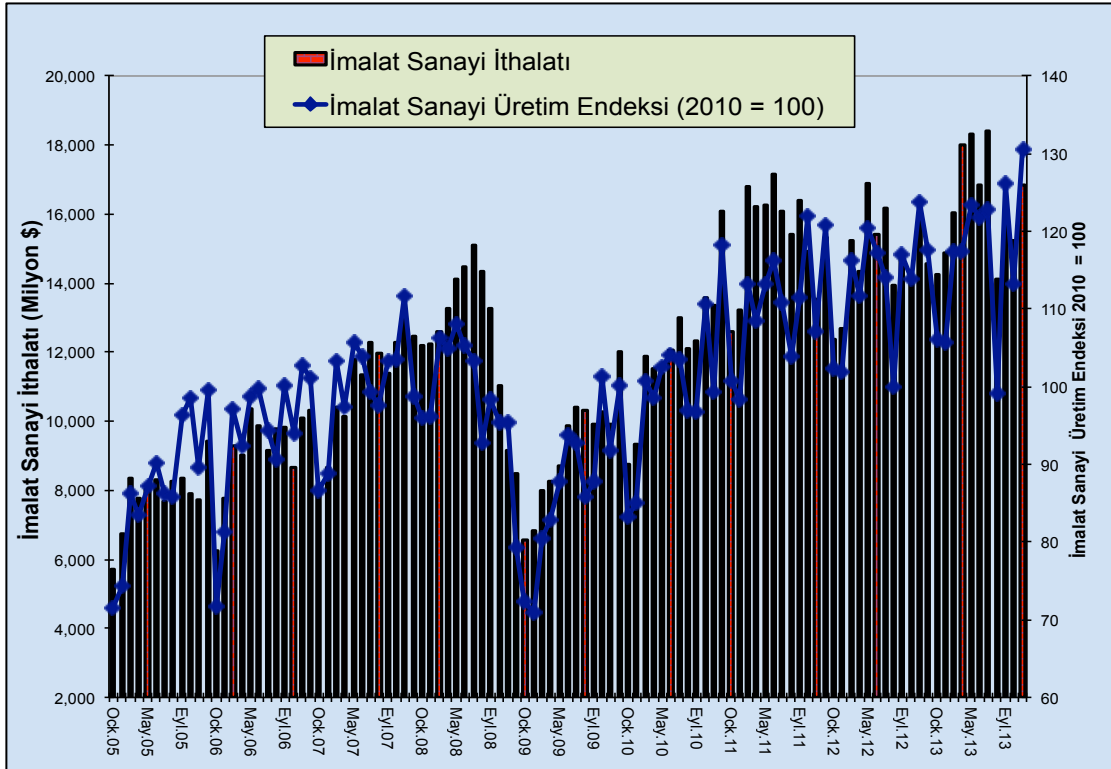
Türkiye’de “sermaye” girdisinin ithalat maliyetlerinin ucuzluğu, sanayi üreticisini *ithal edilmiş ara malı ve yatırım mallarını yerli üretime ve genelde işgücüne karşı ikame etmeye* yönlendirmektedir. Döviz kurlarındaki ucuzluk bir yanda finans piyasalarında bir istikrarsızlık unsuru olarak değerlendirilirken, diğer yanda da sanayide düşük teknoloji ve sermaye yoğun bir faktör donanımını özendirir. Dolayısıyla, ulusal tasarruflardaki gerileme bir yanda dış borçlanmayı özendirirken, bir yandan da sanayi sektörlerini (ithal) sermaye yoğun ve istihdam dostu olmayan bir patikaya koşullandırmaktadır. 10 no’lu şekilden de izlenebileceği üzere imalat sanayindeki üretim ve istihdam endeksleri özellikle 2008 krizi sonrasında birbirinden giderek kopuk bir görünüm sunmaktadır. 11 No’lu Şekilde ise sanayi sektöründeki üretim endeksi ile sanayi mallar ithalatı birlikte karşılaştırmalı olarak sergilenmektedir. Şeklin sunduğu mesaj çok açıktır: Türk sanayisi ithalat yapabildiği ölçüde üretim yapan, ithalat potansiyeli gerilediğinde ise üretim faaliyetleri zayıflayan bir konuma sürüklenmiştir. Türk sanayisinin hızla yurt içi yatay ve dikey ara malı girdi bağlantılarının güçlendirilmesi ve dışa bağımlılığının azaltılması elzemdir.

Şekil 10

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, Hane halkı işgücü ve Sanayi istatistikleri

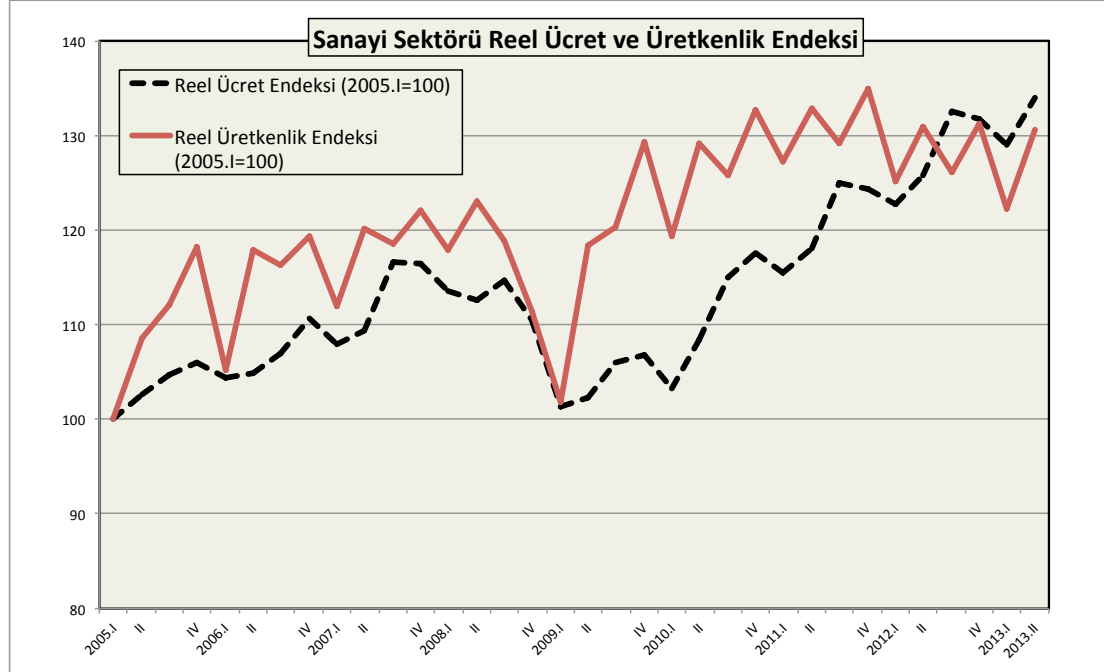
Şekil 11

Kaynak: TÜİK Sanayi Üretim ve Dış Ticaret İstatistikleri

Bütün bunların üretkenlik üzerine olan etkisi ise olumsuzdur. TÜİK tarafından sunulan verilerde sanayi sektöründe işçi üretkenliği, hemen hemen 1980 sonrasında ilk kez 2012 sonrasında işçi ücret artış hızının gerisinde kalmıştır. (Bkz. Şekil 12). Birim işçi ücreti ile üretkenlik kazanımların arasındaki fark doğrudan doğruya sektörün karlılığının biricik göstergesidir. Emegın üretkenliğinin işgücü maliyetlerinin gerisine düşmesi, sanayinin içine sürüklendiği vasatlık tuzağının mikroekonomik anlamda gözlenen net bir tezahürüdür.

Şekil 12

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, *Temel Ekonomik Göstergeler*, Tablo XX.

Türkiye’de “sermaye” girdisinin ithalat maliyetlerinin ucuzluğu, sanayi üreticisini ithal edilmiş ara malı ve yatırım mallarını yerli üretime ve genelde işgücüne karşı ikame etmeye yönlendirmektedir. Türkiye’nin giderek daha fazla yabancı sermaye yoğun bir teknolojiye sürüklenmesi ve dolayısıyla istihdam dostu olmayan ve yabancı sermaye bağımlı bir sanayileşme süreci tuzağına itilmiş olması doğrudan doğruya izlenen makro ekonomi politikaları demetinin bir sonucudur.

Bu değerlendirme bizlere kalkınma iktisadı yazınının çok temel derslerinden birisini bir kez daha anımsatmaktadır: bir ülkenin ticaret politikası, o ülkenin aynı zamanda sanayileşme politikasıdır. Birincisinde cari işlemler açıkları ve dış borçlanma verileriyle sergilenmekte olan çarpıklık söz konusu olduğunda, diğerinde de istihdam dostu olmayan, çarpık büyüme-istihdam ilişkisi sergileyen bir görünüm kaçınılmazdır.

Türk sanayisinin göreceli olarak değer yitirmesi ve dışa bağımlılığı, sivil toplumsal örgütlenmenin de durağanlaşmasını beraberinde getirmekte olduğunu düşünmekteyiz. İstihdam biçimleri formal sanayi üretiminden koptukça ve daha çok küçük ve

taşeronlaştırılmış hizmetler sektörüne kaydıkça, modern sanayi toplumuna özgü sivil demokratik kitle örgütlenme biçimlerinin de yıprandığını ve parçalı bir yapıya büründüğünü öngörmekteyiz. Siyaset bilimleri yazınında “demokrasi açığı” diye betimlenen bu sürecin, Türkiye benzeri geç sanayileşen ve sanayileşmesini olgunlaştıramadan hizmetler ara sektörlerine hızlı geçişin bir yansıması olarak değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

V. Üretimde, Toplum İlişkilerinde, Katılımcı Demokraside... Vasatlığın Aşılması Üzerine

Tarihi kökenleri bakımından modernité projesini tamamlayamamış, geç kapitalistleşen ve geleneksel olarak bölgesel gelir dağılımında *ikili* (dualité) sergileyen bir ekonomik-toplumsal yapıda yaşanan *vasatlıklar* nasıl aşılabılır? Bu konuda kalkınma iktisadı ve siyaset bilimi yazını bir dizi ipucu sunmaktadır:

Başlangıç noktamız, *kalkınmanın aynı şeylerin daha yoğun olarak üretildiği uzmanlaşma değil; henüz üretilmemiş yeni şeylerin üretilmeye başlanması* anlamını taşıdığı; ve *uluslararası işbölümünde daha yüksek katma değerli mallar üretmeyi* içerdiği gerçeği olmalıdır. Dolayısıyla, amacımız “göreceli üstünlüklere” dayalı zaten kendini ispatlamış sektörlerin değil, küresel ekonomiye dayalı “yaratılan” stratejik aktivitelerin desteklenmesi olmalıdır. Kalkınma, sınırlı sayıda aktivitenin uzmanlaşarak daha derin üretiminden ibaret değildir; tersine, üretim sürecinin daha yataylaştırılarak, daha evvelce üretilmesi mümkün olmayan teknolojilerin üretim sürecine dahil edilmesini içermelidir. Bu anlamda vasatlık tuzağından kurtulmuş ve kendini yineleyen, sürdürülebilir bir kalkınma süreci, ancak *yatay olarak* sürekli genişleyebilen bir kalkınma stratejisinin varlığını gerekli kılar.

Kalkınmanın bu şekilde ele alınması kuşkusuz “neoklasik” geleneksel ana akım iktisat kuramının göreceli üstünlüklerde uzmanlaşmaya dayalı kaynak tahsis prensibine tam tamına zıttır. Burada önerdiğimiz strateji, “göreceli üstünlüklerin” veri olarak alınması değil, küresel ekonominin sinyalleri uyarınca “yaratılmasıdır”. Bu süreçte de devletin hem girişimci, hem de düzenleyici olarak işlev görmesine ve ölçek ekonomilerinin yaratılmasına sorumluluk alması ve “piyasa-itskili” (market stimulating) teknoloji politikaları geliştirmesi önem taşımaktadır (Lall ve Teubal, 1998; Krugman, 1991; Rodrik, 2005).

Devlet, kalkınma sürecini ateşlemek üzere zaten kazanan konumdaki sektörleri desteklemeyi değil; *yeni-kazanan sektörler yaratmayı* hedeflemelidir. Burada devlet, *Walrasgil tellal* (görünmez hakem) olarak değil, aktif girişimci olarak çalışmalı; küresel ekonomik ve demokratik performansına bağlı olarak da denetlenmesi kurgulanmalıdır.

Teknolojinin üretimi ve paylaşımı süreçleri kompleks dinamikler içeren bir edinimdir. Piyasanın tek taraflı maliyet-gelir analizi, teknoloji gelişiminin yarattığı dışsallıkları ve taşma etkilerini saptamakta yeterli olamayacaktır. Burada devletin piyasa itskili aktiviteleri öne çıkartabilme yeteneğinin tek bir ölçüsü olabilir: devlet girişimciliğinden elde edilen faydanın, devlet aygıtının hiç bir faaliyete karışmaması durumuna görece daha yüksek olması! Buradaki karşılaştırma ise uluslararası

pazarlardaki fiyatlamaya göre yapılmalı; devletin hesap verilebilirliği küresel normlar üzerinden gerçekleştirilmelidir.

Piyasa-İtkili teknoloji politikaları doğrudan doğruya başarılı Asya ekonomilerinin uygulamış –ve uygulamakta—olduğu teknoloji ve inovasyon düzenlemelerini çağrıştırmaktadır. İlgili ülkelerde “dikey” teknoloji politikaları ile alması “yatay” politikaların farklılaştırıldığı bir özet tablo aşağıda sunulmaktadır. 4 no’lu tablo, çoğunlukla Araştırma Geliştirme (ArGe) faaliyetlerinin KOBİ’ler ve diğer yerel işletmelere yönelik ne gibi düzenlemeler içermekte olduğunu paylaşmaktadır.

Tablo 4

Yatay Teknoloji Politikalarına Örnekler	
İşletmeleri hedefleyen ArGe destek sistemleri	İsrail, Singapur, Kore
KOBİ’lerde ArGe personelinin kullanımının özendirilmesi ve desteklenmesi	Almanya, 1980’ler
İşletme içi eğitim	İngiltere, İrlanda
Şirketler-arası teknoloji transferi ve işbirliği	Kore, Japonya
Rekabet öncesine hazırlık kooperatifleri	İsrail, Japonya, AB vd. gelişmiş Avrupa ülkeleri
Dikey Teknoloji Politikalarına Örnekler	
Bebek endüstrilerin yeni aktivitelere özendirilmesi	Japonya, Kore, Tayvan
Ulusal tasarruflara dayalı sermaye yoğun teknolojilerin özendirilmesi ve desteklenmesi	Japonya, Kore, Tayvan
Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının yerel kaynakları ve yerel girişimciliği ivmelendirmesi	Kore ve Tayvan
Stratejik sektörlerin yerel ArGe için özendirilmesi	Singapur ve Asya "kaplanları"
Belirli / seçilmiş teknolojilerin ArGe ile özendirilmesi/desteklenmesi	Kore ve Japonya
Belirli / seçilmiş faaliyetlerde kredi tahsisi	Kore ve Tayvan
Belirli / seçilmiş faaliyetlerde işletmeler ve sektörler arası ortaklaşa ArGe	Kore ve Tayvan

Kaynak: Lall ve Teubal (1998, Tablo 2 ve 3)

Bu savlara ek olarak, unutulmaması gereken bir husus da küreselleşmenin toplumsal ilişkilerin dünya genelinde tek-türleşme süreci ya da bu ilişkilerin yaklaşma süreci içermesi ilkesinin kavramın özünde yattığı gerçeğidir. Ancak, farklı gelişmişlik düzeyleri, farklı sosyo-ekonomik yapıları olan devletlerin küreselleşmeye aynı şekilde

cevap vermesini beklemek de kuşkusuz ki gerçekçi değildir. Zira, küreselleşmenin etkisinin tek tip olduğunu iddia etmek zordur. Bunların yanında, her devletin dünya ekonomisine eşit şekilde uyum sağlayamadığı da bilinmektedir.

Diğer taraftan, küreselleşmenin sonuçları ile yüzleşebilecek küresel kurumların olmadığı iddia edilmektedir. Bu iddiaya göre ortaya çıkan sorunlarla baş başa kalan yine “ulus devlet” olacaktır. Ancak küreselleşme sürecinde devlete daha çok düzenleyici rolü biçilmiştir. Bu koşullar altında, devletin ne kadar küreselleşmeyi yönlendirebilecek güce sahip olduğu tartışmalıdır. Yine de gerçek anlamda demokratik yapıların neoliberal politikalarından negatif etkilenen kesimler için yeniden dağıtım sağlamaya yeni bir düzen yaratılabileceğine inanılmaktadır. Demokrasinin yalnızca oy kullanma haklarından ibaret görülmemelidir. Demokrasi; katılımı ve problem yaşayanların çözüm önerilerini iletebilecekleri bir sistemi içermelidir. Yerel özelliklerin neler olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Yereldeki yapıların ve kurumların daha etkili kararlar alması sağlanmalı ve bu kurumların daha etkin çalışması desteklenmelidir.

Küreselleşme ve neoliberal iktisat politikalarıyla eriyen refah devlet ve bunun sonucunda sivil topluma duyulan ihtiyaç açıktır. Daha da ötesi, refah devletinden kalan boşluğun sivil toplum örgütleri tarafından doldurulmasının söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Bu şekilde bireylerin karar alma süreçlerine daha yakından eklemlenebileceği savunulabilir.

Diğer taraftan, ekonomik yapının da demokratikleşmesi gerekmektedir. Yalnızca devlet kurumlarının ya da siyasal mekanizmaların değil sosyal yapının da demokratikleştirilmesi gereklidir. Gelişmenin sağlanabilmesine olanak verecek eşit olanakların ve otonom eylemlerin yaratılması beklenir. Hiyerarşik toplum yapısından daha demokratik ve yatay sosyal yapılara geçişin olanakları (“*policy space*”- Rodrik, 2014) yaratılmalıdır.

Yukarıda sıraladığımız etkenler Sanayi Bakanlığı’na geliştirilen ve 2011-2014 dönemini kapsayan *Sanayi Strateji Belgesi*’nde de paylaşılmaktadır. *Strateji* belgesi, örneğin 16. ve 17. paragraflarında şu tespitleri vurgulamaktadır:

“Bu yeni gelişmelerin de etkisiyle, geçmiş yıllarda gelişmekte olan ülkeler için ucuz işgücüne ve hammaddeye sahip olmak, rekabet edebilmek için yeterliyken, günümüzde etkin işleyen bir piyasa mekanizmasına, elverişli bir yatırım ortamına ve kurumsal yapıya, küresel ölçekte rekabet edebilecek yetkinliklerle donatılmış bir işgücüne, girdileri nitelikli ve ucuz sağlayan altyapı sektörlerine sahip olmanın önemi artmıştır.”

“Bilgi yoğun ve yüksek katma değerli mal ve hizmet üretebilmek, rekabet gücünün belirleyicisi olarak ön plana çıkmakta, özellikle işgücünün eğitim düzeyi, gerekli becerilere sahip olması giderek önem kazanmaktadır. Bunun sonucu olarak, sanayi politikası giderek yataylaşmakta ve değer zincirindeki, doğrudan imalatla ilgili olmayan diğer aşamaları, hizmet ve destek faaliyetlerini de kapsar hale gelmektedir.”

Dolayısıyla, **özüm**, bölgesel eşitsizlikler ile mücadeleyi ana eksenine koyan, devletin de aktif katılımı olan bölgesel kalkınma planlarına dayalı, eşitlikçi ve demokratik katılımlı bir bölgesel kalkınma projesinden geçmektedir. Yoksa, bir yanda teknik beceri ve modern eğitim olanaklarıyla donatılmış yüksek gelirli Türkiye ile, diğer yanda ortalama eğitim süresinin 3.5 yıl olduğu (ilkokuldan terk) ve asgari üç çocuk sahibi olarak bir oy deposuna dönüştürülmüş “inançlı nesiller” barındıran yoksul Türkiye arasındaki genişleyen uçurum, tüm Türkiye’yi aşağıya çekmeye devam edecektir.

KAYNAKLAR

- Bayram Nuran, AYTAÇ Serpil, AYTAÇ Mustafa, SAM Neslihan, BİLGEL Nazan (2009) "Poverty, Social Exclusion, and Life Satisfaction: A Study From Turkey, *Journal of Poverty*, 16 : 4, sf. 375-391"
- Bourdieu, Pierre (1998) "The Essence Of Neoliberalism" *Le Monde Diplomatique*, Aralık.
- BROWN Wendy (2010) "We are all democrats now", *Democracy in What State?*, Agemben et al., Columbia, USA, sf. 49-50.
- COLAS, Alejandro (2007) Neoliberalizm, Küreselleşme Ve Uluslararası İlişkiler, SAAD-FILHO Alfredo, JOHNSTON Deborah (Der.) *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki*, İçinde, Yordam Kitap.
- ÇEKİÇ, Anıl (2010), "Küreselleşen Dünya'da Yerelleşme Süreci ve Yerelleşmede Demokratik Zeminin Sağlanması için E-Katılımcılık Çözümünün Değerlendirilmesi", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2.
- ERGUN, Turgay (2004) "Kamu Yönetimi, Kuram, Siyasa, Uygulama, Türkiye ve Orta Doğu" *Amme İdaresi Enstitüsü Dergisi*, sf. 171 -173.
- HOBBSAWM Eric J., (2008) *Küreselleşme, Demokrasi ve Terrörizm*, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- İNCE Murat (2009) "Küreselleşme ve Yerelleşme Bir Çelişki Mi?", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11/ 1, sf. 259-275.
- KAZGAN Gülten (2009) *Küreselleşme ve Ulus-Devlet Yeni Ekonomik Düzen*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- LAKHA Salim, TANEJA Pradeep (2009) Balancing Democracy And Globalization: The Role Of The State In Poverty Alleviation In India, South Asia: *Journal Of South Asian Studies*, 32: 3, Pp. 408-424.
- Lall, Sanjaya ve Morris Teubal (1998) " 'Market-Stimulating' Technology Policies in Developing Countries: A Vramework with examples from East Asia" *World Development*, vol 26, no 8, sf 1369-1385.
- MACEWAN Arthur (2007) "Neoliberalizm Ve Demokrasi: Piyasa İktidarına Karşı Demokratik İktidar", *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki*, (SAAD-FILHO Alfredo, JOHNSTON Deborah), Yordam Kitap.
- Mundell, Robert A. (1963). "Capital mobility and stabilization policy under fixed and flexible exchange rates". *Canadian Journal of Economic and Political Science* **29** (4): 475–485.

- OHMAE Kenichi (2008) “The End Of The Nation State”, Lechner, Frank and Boli, John (eds) *The Globalization Reader, The Third Edition*. Blackwell Publishing İçinde, Sf. 223-227.
- PALLEY Thomas I. (2008) , Keynesçilikten Neoliberalizme: İktisat Biliminde Paradigma Kayması, *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki*, (SAAD-FILHO Alfredo, JOHNSTON Deborah), Yordam Kitap.
- Petras, James ve Henry Veltmeyer (2001) *Globalization Unmasked: Imperialism in the 21st Century* London and New York: Zed Books.
- POWELL Fred, GEOGHEGAN (2006) Beyond Political Zoology: Community Development, Civil Society, And Strong Democracy, *Community Development Journal*, Vol 41, No 2 April, Sf.128 – 142
- PRABHAKAR R. P. (2012) “Democratic Decentralization and Efficient Public Management in the World”, *Annamalai International Journal of Business Studies and Research*, Volume:4, Issue: 1, November, sf. 67-74.
- Rodrik, Dani (1997) *Has Globalization Gone Too Far?* Institute For International Economics, Washington, D.C..
- Rodrik, Dani (2014) “The Globalization Paradox” *Social Europe Blog*, 07/01/2014
- Rodrik, Dani (2007) “The inescapable trilemma of the world economy”
http://rodrik.typepad.com/dani_rodriks_weblog/2007/06
- ROSS Kristin (2010) “Democracy For Sale”, *Democracy In What State?*, Agemben Et Al., Columbia, USA
- SHAW Martin (1997) “The State Of Globalization: Towards A Theory Of State Transformation”, *Review Of International Political Economy* 4:3, Autumn, Pp. 497-513.
- STIGLITZ Joseph (2001) “Globalization And The Economic Role Of The State In The New Millenium”, *Industrial And Corporate Change*, Volume 12, Number 1, Sf. 3-26
- United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) *Trade and Development Report, 1994*, Geneva.
- YELDAN Erinç, (2001) *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, Bölüşüm, Birikim Ve Büyüme*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yeldan, Erinç (2013) “Borçlanarak Büyüme” *Cumhuriyet*, 10 Nisan.
- Yeldan, Erinç ve Güneş Kolsuz (2013) “1980-Sonrası Türkiye Ekonomisinde Büyümenin Kaynaklarının Ayırıştırılması” *Çalışma ve Toplum*, baskıda.

ZIZEK Slavoj (2010) "From Democracy to Divine Violence", *Democracy in What State?*, Agemben et al., Columbia, USA, içinde.